

Fűcze János

A MADOSZ. Egy két világháború közötti magyar baloldali csoport története Romániában

Napjainkra az erdélyi és romániai magyarság történetének baloldali hagyománya elsikkadt, elhallgatott történetté vált. Abban, hogy ez a helyzet előállhatott, minden bizonnyal szerepet játszott, hogy az az idealizált kép, amelyet a második világháborút követően pozícióba került erdélyi magyar elit főként önmaga legitimálására megkonstruált, távol állt a valóságtól. Ráadásul, amint erre Erdély múltjának ez a szelete már nem volt alkalmas, lankadt az irányába mutató történeti érdeklődés is.

A MADOSZ története ennek ellenére újbóli felfedezésre, alapos feltárára és megismerésre érdemes. Ez ugyanis egyszerre értékelhető egy baloldali, az akkori politikai *establishment*tal élesen kritikus nemzedéki csoportosulás lázadásának politikai síkon való intézményesüléseként, valamint az erdélyi magyarság kisebbségi léthelyzetéből fakadó dilemmákra adható válaszok egyik kifejezetten érdekes példjaként. A szervezet létrejöttének és működésének pontos feltárása során nemcsak azzal szembesülhetünk, hogy ez a térség milyen nagy mértékben be volt akkor is ágyazva az európai és világpolitikai áramlatokba, és miként adaptálta azokat, hanem számos, egyediségükben izgalmas élettörténetet is megismerhetünk. A legérdekesebb ez utóbbiak közül kétségtelenül azoknak az útja, akik vallásos nevelésben részesültek, és a kisebbségi léthelyzetben szocializálódva szívükön viselték közösségük helyzetét, majd Nyugatra menve olyan hatások érték őket, amelyekből a kommunizmus igazát vonták le. Azzal a marxista gyökerű világmagyarázattal tértek vissza Erdélybe tehát, amellyel ezek az ifjak a két világháború közötti időszak Romániája társadalmi és politikai berendezkedésének ellentmondásait remélték feloldani.

Jelen tanulmányban azt vizsgálom meg, hogy milyen közvetlen előzményeit azonosíthatjuk a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége létrehozásának, és hogy a szervezetet működtető értelmiségiek milyen szocializációs háttérrel rendelkeztek, valamint hogy csoportként elemezve őket, azonosíthatók-e mindannyiukra érvényes jellemzők? Az első kérdésre

keresve a választ, azoknak a nem feltétlenül pártpolitikai szerveződéseknek a működését tekintetem át, amelyekben a későbbi madoszosok tevékenykedtek. A másodikra a kollektív biográfia módszerével próbáltam felelni. Fontosnak tartottam azt is megvizsgálni, hogy a „félillegálisban” megalakult szervezet létrehozásának körülményeiről milyen pontos és valószínűsíthető információink vannak, és hogy az 1934-ben született, akkor még nemzeti-forradalmi szerveződés milyen eszmei keretek között határozta meg magát? Végezetül pedig röviden és vázlatosan bemutatom a szervezet történetét jelenlegi kutatásaink alapján.¹

1. A MADOSZ létrehozásához vezető egyéni utak

Az 1930-as évek elejére a világgazdasági válság derékba törte az 1928 után kormányzó Nemzeti Parasztpárt népszerűségét. Ráadásul hiába tervezték a korábbi liberális gazdaságpolitikával szemben a PNŰ politikusai a nyugati tőke fokozottabb bevonására építeni sajátjukat, a világgazdasági krízis következményeként a nemzetközi hitelezés is megbénult. A politikai instabilitás miatt sűrűn váltakozó kormányok csökkentették a közalkalmazottak fizetését, miközben elszabadult az infláció. 1930-ban II. Károly foglalta el a trónt. Az autoriter hajlamú, de tehetséges király a hatalmát arra használta, hogy az ország két meghatározó politikai erejét, a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Pártot háttérbe szorítsa.

A politikai és gazdasági válság az országon belüli szélsőséges mozgalmak megerősödésével járt együtt. A nyíltan antiszemita – de úgy általában véve is kisebbségellenes – szélsőjobboldali Vasgárda egyre több egyszerű vallásos román embert szólított meg sikeresen a városokban és vidéken egyaránt, de a fiatal értelmiségiek körében is rendkívül népszerű volt.² Az ortodox misztikus mozgalom képviselői nem riadtak vissza a politikai gyilkosságoktól sem: 1933-ban az akkori miniszterelnököt, Ion Gheorghe Ducát is megölték, és emiatt a hatóságok betiltották a pártot. Ugyanakkor a kommunista mozgalom is új erőre kapott, habár ennek az okait nem elég a világválság tapasztalataiban és bizonyos értelmiségi csoportosulások rajongásában keresnünk. Ehhez egyrészt a húszas évek végén a párton belül kiéleződött harcok befejezése járult hozzá, másrészt a Kommunista Inter-

¹ Jelen tanulmány a 2019 szeptemberében megvédett doktori disszertációm részleteinek az átalakított változata. Főcze János: *A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) története (1934–1944)* (Doktori disszertáció). Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2019. (Online: http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/72/1/F%C5%91cze%20J%C3%A1nos_%C3%A9rtekez%C3%A9s.pdf)

² Erről bővebben lásd: Miskolczi Ambrus: *A Vasgárda (1927–1937). Antiszemitizmus, mitológia, vallás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

nacionálé stratégiája is megváltozott. Azonban a szélsőbaloldaliak mozgalma még így sem tudott akkora veszélyt jelenteni a fennálló rendre, mint a vasgárdistáké.

A Kommunisták Romániai Pártja a húszas évek végén szétesett, így a párttörténet által frakcióharcoknak nevezett viták után szükségessé vált az újjászervezése. A folyamat részeként nemcsak a frakciós harcok során darabjaira szakadt párt összefogását szerették volna elérni, hanem arra törekedtek, hogy kiszélesítsék a párt tömegszervezetei szimpatizánsainak a bázisát. Ennek megfelelően a párttal szoros kapcsolatban álló, pontosabban annak alárendelt, de hivatalosan független és a román alkotmányos berendezkedés törvényeinek megfelelően működő új szervezetek létrehozását határozták el.³ Hasonló szervezetek több-kevesebb sikerrel korábban is működtek. Ezek közé sorolható a kommunista fedőszerv, a Munkás-Paraszt Blokk,⁴ vagy a dobrudzsai bolgárok irredenta „Forradalmi Szervezete”, a D. R. O.

A Kommunisták Romániai Pártja (KRP) Moszkva mellett tartott V. kongresszusán – amelyen a Komintern részéről, a Balkáni Föderáció vezetőjeként Kun Béla is részt vett –, 1931-ben határozták el, hogy Erdélyben létre fognak hozni az OMP-n belül egy baloldali ellenzéki tömörülést,⁵

³ 1933-ban a KRP-nek 1665 tagja volt. Ebből 27% magyar, 23% román, 18% zsidó, 18% bolgár, 5% orosz, 4% moldvai, 4% ukrán és 9% más származású. A párt tehát hangsúlyosan kisebbségi jelleggel bírt. Összehasonlítva az újonnan csatolt területeket az Ókirálysággal, a KRP az utóbbiban volt gyengébb. Forrás: A Kommunista Internacionálé 1934. ápr. 24-i beszámolója a balkáni kommunista pártok szervezeti állapotáról [román nyelven]. Arhivele Naționale Române, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (Román Nemzeti Levéltár Központi Nemzeti Történelmi Levéltára) (innen: ANR ANIC), 50-es sz. gyűjtemény: Colecția documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român și a organizațiilor de masă revoluționare [Az elnyomó szervek által a Román Kommunista Pártról és a forradalmi tömegszervezetekről készített dokumentumok gyűjteménye] (innen: Col. 50.) Vol. 6. D3829. f. 931–936.

⁴ Az 1925-ben alapított Munkás-Paraszt Blokkot (Blocul Muncitoresc-Țărănesc, innen: BMT) a kommunisták hozták létre, és a párt fedőszerveként működött. A korabeli hatóságok annak ellenére tolerálták a működését, hogy a kommunista mozgalmat az országban egy évvel korábban betiltották. Magyar forrásokban gyakran Városi és Falusi Dolgozók Blokkjaként jelenik meg.

⁵ „... azt már most elmondhatom, hogy csoportok, sejtek kell létrejöjjenek a Magyar Párton belül, hogy elszakítsuk a szegény- és középparaszti tömegeket tőle. Így egy olyan mozgalmat fogunk majd teremteni, amelyik szemben áll Horthyval, a magyar burzsoáziával és a román imperializmussal is” – részlet Kun Béla Schlosser álnév alatt a Kommunisták Romániai Pártja Moszkva mellett, 1931. december 3–21. között tartott V. kongresszusán, a Kommunista Internacionálé Balkáni Föderációja vezető-

valamint azt is, hogy a Nemzeti Parasztpárttal szemben egy földműveseket megszólító baloldali szervezetet fognak létesíteni. Ugyanitt döntöttek el, hogy a kisebbségi sérelmeket okozó hatósági intézkedések ellen az eddigieknél is fokozottabb módon szükséges kiállni, valamint hogy Besszarábiában és Bukovinában változatlanul a teljes elszakadás lesz a jelszó.⁶ Fordulópontként értékelhető ugyanakkor, hogy a kongresszus határozataiban mellőzték a nemzeti önrendelkezésnek egészen az elszakadásig terjedő jogának a megemlítését Erdély esetében – szemben a kongresszust megelőzően hangoztatottakkal. Ehelyett csak a romániai kisebbségek nemzeti-forradalmi megszervezésének taktikáját irányozták elő azért, hogy ezzel a KRP által vezetett majdani szocialista forradalomnak „megágyazhassanak”.⁷ A KRP KB-tól⁸ az OMP belső ellenzéke megszervezésének feladatát egy kolozsvári ügyvéd, Kohn Hillel kapta.

Kohn a cionista mozgalomban kezdte pályáját, azonban a harmincas évek elején a kommunizmus felé orientálódott. Kohn vallásos megtérésélményt idéző visszaemlékezése szerint az 1928-as kolozsvári kommunista kémper jelentette a törést a pályájában: miután végigkövette az Aradi Viktor, Szenkovics Sándor, Kertész Rezső és mások elleni eljárást, a marxizmus tanulmányozásába fogott, valamint egyre nagyobb érdeklődéssel követte a Szovjetunióról szóló sikerpropagandát. Emellett elmélyült a szovjet irodalomban is.⁹

jeként mondott beszédéből. A Kommunisták Romániai Pártja V. Kongresszusának jegyzőkönyve [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 11. D7920. f. 859.

- 6 Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921–1945). *Tiszatáj*, 1987. 9. sz., 79–89.
- 7 Olti Ágoston: A Romániai Kommunista Párt és a romániai nemzetiségi/területi kérdés a két világháború között. *Regio*, 2007. 1. sz., 109–132. (Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00065/pdf/109-132.pdf> – Utolsó letöltés: 2015. május 16-án.)
- 8 A KRP-t 1931-ben két külön központból vezették: a Berlinben székelő Politbüro (Alexander Daneliuk-Stefanski vezetésével, Elena Filipovici, Eugen Iacobovici, Emil Haličchi és Vanda Nicholschi tagokkal), valamint egy romániai titkárság (Breiner Béla, Gheorghe Stoica, Dora Rotman, majd Szenkovics Sándor, Lucrețiu Pătrășcanu, Vanda Nicholschi és Goldberger Miklós tagokkal). A megosztott vezetés állapota az 1928-as IV. KRP-kongresszust követően alakult ki, miután a párt egy egészen komoly belső válságba került Marcel Pauker (Luximin) KB-tag és Vitalij Holostenko (Barbu) főtitkár közötti belső frakcióharc miatt. Erről bővebben: Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*. Editura Humanitas, Buurești, 2012, 108.
- 9 Kohn Hillel 1891. június 26-án született Kolozsváron, zsidó kispolgári családban. Annak ellenére, hogy az ezredfordulóra a család nehéz anyagi helyzetbe került, befejezte középiskolai tanulmányait, majd mások korrepetálásával finanszírozta tanulmányait, s így végezte el a jogi egyetemet. 1912-ben doktorált. 1918-ban ott találjuk az Erdély-szerte szerveződő nemzeti mozgalmak aktivistái között. Ő lett az 1918 no-

Kohn eltávolodását az erdélyi cionista mozgalomtól ugyanakkor nem lehet egyértelműen a belső útkeresésével magyarázni. Minden bizonytalanságban ebben az is fontos szerepet játszott, hogy a politikus nem került fel az 1930-as helyhatósági választásokon az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséggel „kartellben” induló Nemzeti Parasztpárt és kisebbségek közös kolozsvári listájára. Az emiatt az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Kisintézőbizottságában betöltött tisztségéről lemondó Hillel előtt feltehetőleg ekkorra már bezárultak a szervezetben való felfelé emelkedés lehetőségei. Így míg 1930-at megelőzően Kohn kiemelkedő szerepet vállalt az erdélyi magyar cionista mozgalomban, a Kisintézőbizottságból való lemondó aktusát követően a kommunisták táborát erősítette.¹⁰

Kohn pályája a harmincas években így a mozgalmon belül teljesedett ki.¹¹ Visszaemlékezésében Kohn azt állította, hogy 1931 decemberében fel-

velemben megalakult Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség titkára. Publicisztikai tevékenységét – amelyet már 1910-ben elkezdett a rövid életű Erdélyi Zsidó Lapok szerkesztésével – az 1918 decemberében létrehozott kolozsvári *Új Kelet* alapító tagjaként folytatta. Lásd Gidó Attila: *Az ideológiai utas. Kohn Hillel életpályája*. In Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012, 127–164.

- ¹⁰ Az erdélyi zsidó párt megalakulását mondta ki az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Nagyintézőbizottságának nagyváradi gyűlése. *Új Kelet*, 1930. április 25. Ezúton is köszönöm Olosz Levente segítségét Kohn Hillel korabeli tevékenysége feltárásában.
- ¹¹ Kohnnak ezt megelőzőleg is voltak kapcsolatai a baloldali mozgalommal. Már a második világháború utáni időszakból visszatekintve természetesen ezt domborította ki. 1930-ig a Munkássegély jogi osztályán tevékenykedett. A Munkássegélynél „felvilágosító jellegű” szemináriumokat tartott, majd 1931-ben a Munkás-Paraszt Blokk választási manifesztumát szerkesztette, már a párt megbízásából. Miután a Vörös Segély illegális szárnyában bizottsági taggá választották, megszaporodtak a „pártmegbízásai”. Így például 1931-ben Kohn az, aki a párt nevében Bécsben tárgyalt a kommunista *Neuer Deutscher Verlag* újsággal arról, hogy Kolozsváron magyar nyelven adják ki az újság cikkeit. Ez a „pártmegbízás” Kohn 1968-as önéletrajza szerint saját ötlete volt, amit Breiner Béla támogatott. Kohn Adalbert Wagner álnevet használva szerkesztette az 1932 májusában összesen négy számot megért kommunista beállítottágú politikai hetilapot, a *Világosság*ot, amiért letartóztatták. Az 1932. augusztus 28–31. közötti Nemzetközi Hábóruellenes Kongresszuson Kohn a KRP küldöttségében vesz részt. Beszámolója szerint visszaútján az ideiglenesen Berlinben tartózkodó Goldberger Miklóstól (Nicolae) és Nicholscha Vandától kapta a korábban említett feladatát: szervezzen az OMP-n belül ellenzéket. Emellett még azzal bízták meg, hogy hozzon létre egy, az OMP-vel szemben álló, a magyar parasztnak szóló újságot, valamint, hogy szervezzen egy hábóruellenes mozgalomát saját sajtóorgánummal. *Kohn Hillel beszámolója az 1929 és 1945 közötti párttevékenységéről*. Kohn Hillel visszaemlékezése. Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (innen: PTSZL). 867f1/k-428. f. 14–41.

vette a kapcsolatot Petru Groza Hunyad megyei ügyvéddel,¹² és már ekkortól kommunista ideológiai képzéseket tartott a politikusnak, aki így egyre közelebb került a szervezethez. Bizonyosan még az jelenthető ki, hogy Groza Déván kezdett szervezkedni a Hunyad megyei parasztok között, akik 1932-ben újságot indítottak *Horia* címmel, majd 1933. január 8-án megalapították az Ekésfront (Frontul Plugarilor) nevű szervezetet. Groza csak az év novemberében került a kommunisták által kezdetben még fasisztának minősített mozgalom élére.

A Kohn Hillel által állítottakkal szemben a mindössze négyfős dévai kommunista sejt két tagja, Génád Jenő és Henrik visszaemlékezése szerint Groza csak 1933 nyara körül kezdett a kommunisták irányába tájékozódni.¹³ Ezen változat szerint Gombó Sándor, a dévai sejt titkára lehetett az, aki a kolozsvári területi titkárságot értesítette Groza érdeklődéséről a Párt iránt – és így került sor a kapcsolatfelvételre.¹⁴ Ezek alapján feltehetőleg Kohn Grozánál hamarabb kereste meg Demeter János fiatal kolozsvári ügyvédjelöltet, akivel több alkalommal is találkozott a városban.

Demeter János sokgyermekes falusi jegyző fiaként és nehéz anyagi körülmények között végezte Kolozsváron a jogot.¹⁵ Kezdetben az OMP egyik politikusának, Sulyok Istvánnak a környezetében dolgozott. Demeter testvérével, a bukaresti közigazgatási főiskolán tanuló Bélával együtt kerülhetett kapcsolatba a román falukutató szociológiával. A Dimitrie Gusti vezetete csoportosulás a harmincas évek elejére meglehetősen népszerűsége tett szert a magyarországi népi mozgalom irányába tájékozódó erdélyi magyar értelmiségiek körében is. Demeter már ahhoz a generációhoz tartozott, amelyik Nagy-Romániában szocializálódott, és így jobban ismerte az állam nyelvét, mint szülei. Ezen nemzedék számos tagja elégedetlen volt az

¹² Petru Groza 1884. december 7-én született Bácsiban. A szászvárosi református gimnáziumban érettségizett, azt követően Budapesten jogot hallgatott, majd Lipcsében és Berlinben folytatta tanulmányait. Tagja volt a román Kormányzótanácsnak, majd pedig Averescu Néppártjában politizált, mint az erdélyi ügyekért felelős miniszter és közmunkaügyi miniszter. Ő intézte a földreformmal kapcsolatos birtokminősítési ügyeket is.

¹³ A visszaemlékezés a Csíki Székely Múzeum (CSSZM) által őrzött Bányai László Hagyatékban (innen: BLH) található meg. Génád Jenő és Henrik egykori dévai kommunista párttagok visszaemlékezése a Petru Grozával való kapcsolatfelvétel körülményeiről. CSSZM. BLH. IV. D. 14.

¹⁴ Gavrilă Birtaş visszaemlékezése szerint ezek a beszélgetések nem vezettek semmilyen „konkrét” eredményre. Birtaş, Gavril: Az Antifasiszta Demokratikus Arcvonal kezdeiről. *Korunk*, 1971. 4. sz., 519–521.

¹⁵ Demeter János 1908. július 6-án született a mai Beszterce-Naszód megyei Kerlésen.

Országos Magyar Pártban tevékenykedő idősebb, régi vágású politikusok teljesítményével.¹⁶

A háború idején még gyermekkorú nemzedék – amelyiknek Demeter is tagja volt – képviselői úgy érezték, rájuk vár a feladat, hogy felmérjék az utódállamok kisebbségi társadalmainak az állapotát. Kötelességüknek érezték ugyanakkor, hogy megszervezzék magukat, majd pedig javítsanak a nép helyzetén. Szellemi példaképeik Szabó Dezső mellett Ady Endre és Móricz Zsigmond voltak. Felfogásuk szerint a Duna-medence népei összefogásának megvalósításában a kisebbségi magyar értelmiségiekre várt a híd szerepe.¹⁷

Ennek a nemzedéknek a jelentkezése nem korlátozódott kizárólagosan Erdélyre. A fiatalok lélektanával a kor tudományos színvonalán foglalkozó Krammer Jenő szerint a regionális tradíciókkal és életképes intézményekkel rendelkező erdélyiekkel szemben a szlovenszkói fiatal magyar értelmiségiek azzal szembesültek, hogy a felvidéki kisebbségi társadalom működtetéséhez szükséges intézményi keretek nem épültek ki, és hogy a magyar gazdasági és kulturális élet nagyjából szervezetlen volt. Így az amúgy is heroikus, világmegváltó lelkületű serdülők vállalták magukra ezt a feladatot, megrészesülve attól, hogy véleményükre odafigyelnek, és hogy nagy ideáloknak rendelkezhetnek alá életüket. A kezdetben még a prágai Szent György Kör főiskolai cserkészcsoporthoz tevékenykedők 1928-ban alapították meg a nép életének a szociológiai igényű feltérképezésére vállalkozó Sarlót.¹⁸ A mozgalom központi alakjaként és egyben eszmei vezetőjeként a baloldali, plebejus gondolkodású Balogh Edgár¹⁹ 1931-ben a marxizmus-

¹⁶ György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története* (Doktori disszertáció). Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest, 2006, 158. (Online: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/gyorgybela/diss.pdf> – Utolsó letöltés: 2015.05.16.) Újabb változat: György Béla: *Az Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csík-szereda, 2017.

¹⁷ Uo. 79–82.

¹⁸ Krammer Jenő: *A szlovenszkói magyar serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány*. Merkantil-nyomda könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935. (Online: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1183.pdf – Utolsó letöltés: 2019. április 1-én.)

¹⁹ A Temesváron 1906. szeptember 7-én született katolikus Balogh szülei négyéves korában anyja szülővárosába, Pozsonyba költöztek. Apai ágon Balogh a nagyszabonyi szász Kessler család leszármazottja volt. Balogh Prágában az ottani német egyetemen filozófiát tanult. Anyai ági családnevét, a Baloghot 1926-ban vette fel. A Sarló mozgalom szellemi vezéréként a harmincas években közeledett a kommunistákhoz. Fábry Zoltánnal közösen szerkesztette *Az Út* című baloldali prágai folyóiratot. Balogh huszonöt évesen költözött Romániába, miután 1935-ben kommunista tevékenysége miatt és rendezetlen állampolgárságára hivatkozva kiutasították Csehszlovákiából.

nak kötelezte el a mozgalmat.²⁰ Balogh akkori választásával viszonylag hamar jelezte, hogy a népi gondolat lehetséges irányai között a marxizmusnak is hangsúlyos szerepe lehet.

A Sarló ezt megelőzően több szempontból is lényeges viszonyítási pontot jelentett az erdélyiek számára,²¹ és az 1930-ban alapított *Erdélyi Fiataloknak*, amelyhez Demeter János számos más erdélyi fiatalhoz hasonlóan már a kezdetektől fogva csatlakozott. A Jancsó Béla és László Dezső kolozsvári református teológiai középiskolai tanár vezetésével megjelenő,²² ideológiamentességet hirdető folyóirat még a Szegedi Fiatalokkal, illetve az ugyancsak magyarországi Bartha Miklós Társasággal mutatott rokonságot. Az *Erdélyi Fiatalok* a népi gondolatból, illetve a népszolgálat elméleti keretéből kiindulva, Dimitrie Gusti professzor falukutató mozgalmának módszereit is alkalmazva törekedett az erdélyi magyar vidék helyzetének kritikus szemléletű feltérképezésére.²³

Az *Erdélyi Fiatalok* megalapítását a kolozsvári magyar diákság azon sikertelen igyekezete előzte meg, hogy önálló, az állam által elismert főiskolás mozgalmat hozzanak létre. A felsőoktatásba került erdélyi magyar fiatalok végül nem a Kolozsvári Egyetemi Hallgatók Egyesületében (ez csak tervként létezett) vagy a Bolyai Művelődési Körben (hivatalos elismerést nem nyert) találtak szervezeti keretekre, hanem a vallási alapon létrejött diákegyesületekben. Már 1921 óta működött ugyanis a református Ifjúsági Keresztyény Egyesület, és 1927-ben alakították meg az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályát (később: Maj-

²⁰ Krammer Jenő: i. m.

²¹ Balogh már 1930-ban felvette a kapcsolatot a Jancsó testvérekkel, Elemérrel és Bélával, akikkel könnyedén megtalálta a közös hangot. Bajcsi Ildikó: *A cserkészettől a kommunizmusig. A sarlósok alternatívái a két világháború közötti Csehszlovákiában* (Doktori disszertáció). Eszterházy Károly Egyetem, Eger, 2018. (Online: http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/61/1/Bajcsi_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf – Utolsó letöltés: 2019. április 18-án.) 111–112.

²² Kettejük közül Jancsó Béla számított a mozgalom szellemi irányítójának. Cseke Péter: *Vigyázó torony. Beszélgetések Debreczeni Lászlóval*. Kriterion, Bukarest, 1995, 122–124.

²³ Az Országos Magyar Párt arra törekedett, hogy ezt az aktív, felkészült fiatalsgot bevonja a munkájába. Éppen ezért az OMP politikusai az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőit többször is megkeresték azzal a céllal, hogy vagy a párt munkájának a segítségét kérik, vagy, hogy különböző tisztségek felajánlásával megnyerjék őket. Végül sikerült többüket is bevonni az OMP munkájába: Péterffy Jenő az OMP színeiben indult képviselői helyért, Mikó pedig a párt bukaresti irodájában kezdett dolgozni. Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007, 89.

lách-Kör), valamint szervezték újjá az unitárius Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Körét.²⁴ 1930-ban alakult a szintén meghatározó Székely Társaság Ifjúsági Bizottsága. Mégis, mint Venczel József 1935-ben megállapította, igazán jelentősnek a harmincas évek elején az *Erdélyi Fiatalok* és a körülötte kiformálódó, elvben bármilyen színezetű véleményre nyitott, de az ideológiák általi meghatározottságot tagadó mozgalom bizonyult.²⁵ Ez azt is jelentette, hogy a felekezeti alapú szervezeteik révén markánsan széttagolt fiatal egyetemistákat vallásuktól függetlenül várták a soraik közé. Ennek ellenére a katolikusok a szervezet megalapítását a protestáns dominancia intézményesítéseként érzékelték.²⁶

A folyóirat számos baloldal felé (is) tájékozódó ifjút magához vonzott. Csögör Lajos például diákévei alatt csatlakozott a szerkesztőkhöz.²⁷ Csögör életének későbbi alakulásában fontosnak bizonyult még az is, hogy Jancsó Elemér irodalomtörténész ajánlására látogatni kezdte az Antal Márk²⁸ magánlakásán tartott marxista szemináriumokat.²⁹ Csögör ezek során került

²⁴ Ezzel kapcsolatban bővebben: Ozsváth Judit: *A kolozsvári magyar egyetemi hallgatók saját diákegyesület létrehozásáért folytatott küzdelmei a két világháború között*. (Online: http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/tanulm_8_ozsvath_judit.pdf)

²⁵ Venczel József: Főiskolás mozgalmaink közszelleme. In Venczel József: *A falumunka útján* (A bevezetőt Katona Ádám írta. Válogatta, szerkesztette és a zárótanulmányt írta: Székely András Bertalan). Orbán Balázs Közművelődési Egyesület – Magyar Művelődési Intézet – Magyar Népfőiskolai Társaság, Székelyudvarhely–Budapest, 1993, 71–78.

²⁶ Horváth Sz. Ferenc: i. m., 83.

²⁷ Csögör Lajos 1914. március 18-án Nagysármáson született. Református Csögör apai ősei a Dunántúlról származtak, míg anyja a szászrégeni Mélis családból. A pékmester apa tehetséges fiát Szegedre küldte tanulni, hogy fogorvos legyen. Ez azonban valószínűleg sokba kerülhetett, úgyhogy Csögör végül a kolozsvári egyetemen fejezte be tanulmányait.

²⁸ Az 1880-ban Devecseren született Antal Márk fontos szerepet vállalt az 1919-es magyarországi Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztosságán, ahol az általános oktatási kérdésekkel foglalkozó csoportot vezette. Ezt követően rövid bécsi tartózkodás után Kolozsváron telepedett meg, ahol a húszas években a Tarbut Országos Zsidó Iskola Egyesület (TOZSIE) igazgatójaként, az *Ifjú Kelet* című lap szerkesztőjeként, valamint 1927-től a Minerva Biztosító Társaság matematikusaként tevékenykedett.

²⁹ A marxista szemináriumokra járók pontos száma, azok valós tartalma nem feltárt. A megnevezés bizonyos szempontból idealizáló, hiszen itt nincs másról szó, mint hogy egyfajta olvasó- és szövegértelmező összeüléseket tartottak magánlakásokon. Az viszont, hogy magánlakásokon tartották ezeket, egyértelműen behatárolja, hogy egyáltalán hányan vehettek részt ilyeneken.

közeli kapcsolatba mások mellett Demeterrel, Bányai Lászlóval és Vincze Jánossal, valamint későbbi feleségével, Falk Erzsébettel.³⁰

Ezen ifjak ekkor mindannyian életútjuk olyan stádiumában voltak, amikor az eszmék piacán tájékozódva és a kommunizmus ideáit megismerve egyre inkább ezzel a világmagyarázattal váltották fel a vallásos, sok esetben eklektikus nézeteiket. Ilyen eset volt például a katolikus szocializációjú Bányai Lászlóé. Az érzékeny, impulzív fiatallá váló Bányai hatodikos korában veszítette el édesapját. Az őt komolyan megviselő tragédia elől a vallásban és a versírásban keresett menedéket. A harmadik osztály után Gyulafehérváron tanuló Bányai felkeltette Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök érdeklődését, aki támogatta a tehetséges ifjút. Mások mellett ő volt az,³¹ aki lehetővé tette, hogy a tanárnak készülő Bányai svájci és franciaországi egyetemeken is képezhesse magát, ami döntőnek bizonyult eszmei-politikai beállítottságának alakulása szempontjából. Párizsban Ilja Ehrenburggal, a híres szovjet íróval is találkozott, akivel alkalma volt egy asztalnál kocsmázni. Párizsi tapasztalatainak minden bizonnyal fontos része volt abban, hogy már Erdélybe való visszatérése előtt közel került a kommunista eszmékhez.³²

Az eszmei kérdések mellett ezen fiatalok útkeresésében a nemzedéki konfliktusok is lényeges szerepet kaptak. Bányai integrációja a római katolikus intézményi hálózatba például korántsem volt problémáktól mentes. Már 1930-ban szembekerült az erdélyi katolikus világ meghatározó személyiségével, Gyárfás Elemérrel, az Erdélyi Római Katolikus Státus későbbi világi elnökével, az Országos Magyar Párt szenátorával. A számos forrás által megerősített személyes ellenszenvből táplálkozó ellentétük³³ volt Bányai korabeli és később is fenntartott meggyőződése szerint az egyik oka annak, hogy a külföldről hazatérő Bányai – reményeivel ellentétben – nem valamelyik kolozsvári vagy gyulafehérvári magyar tannyelvű iskolába kapott

³⁰ Antal szemináriumain Tamási Áron író és Mikó Imre jogászhallgató is megfordult. Fuchs Simon: Lenin művei Erdélyben a két világháború között. *Korunk*, 1970. 3. sz., 412–418.

³¹ Bányai visszaemlékezése szerint ebben szerepet játszott Balázs András kanonok is, aki státusi referensként mind nagyapja, Ferenczi Ignác, mind Kuncz Aladár, Bányai egyik korai mentora tisztelője volt. Bányai László: *Válaszúton*. Kriterion, Bukarest, 1980, 68.

³² Uo. 49.

³³ Bányai önéletírásának első kötete szerint a közte és Gyárfás közötti ellenszenv gyökereit még 1929-ben kell keresni, amikor a szenátor felkérte a Franciaországból nyári szünetre hazaérkező fiatalembert, hogy házi tanítást vállaljon nála. Ugyan nyílt konfliktusra nem került sor köztük, azonban Bányai számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Gyárfás hiába járt Franciaországban, a „konzervatív, vaskalapos körökkel volt kapcsolata”. Bányai László: *Kitárul a világ*. Kriterion, Bukarest, 1978, 206–209.

tanári kinevezést, hanem az erdélyi kulturális központoktól távol elhelyezkedő és periférikusnak számító Csíkszeredába.³⁴ A városban Bányai hamar barátságba került Nagy Imre helyi festővel. Ugyanakkor – ha hihetünk visszaemlékezésének – Berkovics Bertalan csíki kommunista aktivista révén kapcsolatba lépett a helyi kommunista sejttel is.³⁵

Szintén az *Erdélyi Fiatalok* szerzői közé tartozott a pályakezdő temesvári költő, Méliusz József.³⁶ Méliusz kamaszkori lázadás eredményeként tért át családjá római katolikus vallásáról a kálvinista felekezetre, engedve Szombati Szabó István debreceni származású költő hatásának. Középiskolába a temesvári piaristáknál járt, majd a budapesti Műegyetemet látogatta, ám ezt követően Zürichben és Berlinben nem mérnöki, hanem teológiai tanulmányokat folytatott. Külföldi útjai közül a Berlinben való tartózkodás bizonyult különösen meghatározónak. Itt a harmincas évek eleji polgárháborús állapotok, a kommunisták és a nemzeti szocialisták közötti utcaharcok világában találta magát. Későbbi visszaemlékezése alapján az itteni élményei döntő szerepet játszottak abban, hogy ő is közel került a kommunista eszmékhez.³⁷ Ennek ellenére teológiai tanulmányait is folytatta, és Kolozsváron fejezte be 1933-ban.

Külföldi tanulmányútjairól hazatérve Méliusz is csatlakozott az *Erdélyi Fiatalok* köréhez. Egy barátja vendégeként látogatott el Csíkcsekefalvára, ahol részt vett egy esti mulatságban. Ott szerzett benyomásai ihlették *Vasárnap este táncban* című versét, amely a *Temesvári Hírlapban* jelent meg 1932-ben. A komoly polémiát kiváltó alkotás mellett, hogy érzékletesen és némiképpen karikírozva leírta a tánc résztvevőit, illetve mulatozásukat,

³⁴ Bányai önéletírása szerint közte és Gyárfás között végleg azután romlott meg a viszony, hogy Bányai Majláth püspöknek címzett és a Transylvania Bank által alkalmazott uzsorakamat miatt írt levele eljutott Gyárfáshoz is, aki az Erdélyi Bankszindikátus elnöke volt. Bányai László: *Válaszúton*. Id. kiad. 52–67.

³⁵ Bányai önéletírása szerint Berkovics hatására kommunista manifesztumot írt, amit sokszorosítottak, majd szimpatizáns diákok segítségével szétszórtak a csíksomlyói búcsúra érkezők között. Uo. 119.

³⁶ Méliusz 1909. január 12-én látta meg a napvilágot Nelovánkovits József néven. Apja felmenői horvátok voltak, míg anyja lengyel és német ősöktől származott. Apja, aki 1918-ig közhivatalnokként kereste kenyerét, az impériumváltás után kereskedelemmel kezdett el foglalkozni.

³⁷ Méliusz Józseffel és Annával beszélget Tóth Pál Péter, 1988. Országos Széchényi Könyvtár, Történelmi Interjúk Tára (innen: OSZK TIT), 21/4. Köszönettel tartozom Tóth Pál Péter akadémikusnak, hogy engedélyt adott az interjú felhasználásához.

arra is kitért, hogy az ilyen események során fellángoló szerelmek nem kívánt gyümölcsseitől néha a lányok megszabadulnak.³⁸

Valószínűleg írásával egy általánosabb problémára, a szexuális felvilágosítás hiányára akarta felhívni a figyelmet, azonban ehelyett Bányaihoz hasonlóan kiváltotta a tapasztaltabb, előttük járó generáció ellenszenvét. Verse többeket felháborított,³⁹ azonban az egyik legvehemensebb kritikusa a csíki Domokos Pál Péter vált,⁴⁰ aki fenntartásainak az általa szerkesztett *Csíki Néplap* hasábjain hangot is adott. Domokos véleménye a faluszociológia irányába tájékozódó *Erdélyi Fiatalok* szerzői egyik részéről kifejezetten elítélő volt. Úgy vélte, hogy ezek a „divatos városi fiúk” falujárásnak nevezett körútjaikon „nagyon eredménytelen és nagyon tartalmatlan előadásokat tartottak”, és közülük csak azok tudtak a nép nyelven szólni, akik a falu fiaként költöztek el a városokba, és ezt követően tértek vissza falura. „A városok fiait mi, falusiak se nem értettük, se nem szerettük, mert éreztük, hogy világ van a lelkeink között” – írta. Értelmezése szerint a Méliusz által említett székelyföldi gyermekgyilkosságok száma nem mérhető a városok népének születésszabályozása miatt meghaló gyermekek számához. Mindezek miatt azt javasolta, hogy ezentúl csak azokat az *Erdélyi Fiatalok* köréből jövő személyeket engedjék be a csíkiak a falvaikba, akik az ő írásos

³⁸ Méliusz verse így szólt:

*„Porban füstben kocsmagözben zsiros, bűzös olajlámpa ring.
Rezesbanda vastag nyakkal, dagadt szájjal szédült táncot zeng.
Csizmák zengő ritmusában fal s gerenda megremeg.*

*Táncolók közt kisgyerekek viháncolva kergetőznek.
A lócákról vénasszonyok karvalyszemmel pletykát lesnek.
Botorkáló legény száján ital gőze s káromkodás dül.*

*A homályban bódult párok csukott szemmel ölelkeznek.
S feldölt üvegekből piszkos asztalokra savanyú bor folydogál.*

*Istállóknak jászolában kiomlik a szerelem.
Trágyabűzben vasárnapi ájujt életet fogan.*

*(A jövő őszön lányok teste megmerevednek fojtó lázban
S az Oltnak sodrásában tépett, véres gyermekhullák úsznak.)”*

Temesvári Hírlap, 1932. február 7.

³⁹ A vers és recepciótörténete irodalmi elemzéséhez lásd: Szávai Géza: *Helyzettudat és irodalom*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1980, 79–114.

⁴⁰ Az 1901-ben Várdotfalván (Csíksomlyó) született Domokos Pál Péter már 1929-től a moldvai csángók kutatásával, valamint a székely közösségek szervezésével foglalkozott: például mások közreműködésével ő szervezte meg első ízben az Ezer Székely Leány Találkozót Csíksomlyón. Domokos Kodály Zoltánnal, valamint Bartók Bélával állt kapcsolatban.

ajánlólevelével érkeznek. Ezen túlmenően Méliuszt Domokos személyében is megsértette, mert megjegyzést tett szerinte előnytelen kinézetére, továbbá felszólította, hogy valódi nevét, a Nelovánkovitsot írja közleményei alá, és ne használja a felvett Méliusz nevet. Végül pedig arra „kérte”, hogy a székelyekkel való foglalatoskodás helyett védje inkább a „szerb fajtáját”.⁴¹ A korabeli publicisztikák hangvételéhez viszonyítva egyébként kifejezetten durva és személyeskedő írása valószínűleg Domokos őszinte felháborodásával magyarázható.

Az elhúzódo sajtópolemia során még további támadások érték Méliuszt. Bányai Lászlót ugyanakkor ezen incidens valamelyest el is távolította az *Erdélyi Fiatalok*tól. Bányai úgy ítélte meg, hogy az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztősége nem állt ki elég határozottan a folyóirat csíki érdekei mellett, ráadásul a kolozsvári központban a helyi sajtóban az *Erdélyi Fiatalok* védelmében megjelentetett cikkeit sem fogadták osztatlan lelkesedéssel Jancsóék. A *Csíki Lapok*ban 1932. március 14-én Jancsó Béla és László Dezső által megjelentetett hivatalos válaszukban elhatárolódtak Bányai egyik név nélkül írt cikkétől, megvédték Méliusz alkotói szabadsághoz való jogát, és tisztázták, hogy azok a „divatos fiúk”, akikről Domokos írt, nem is az Erdélyi Fiatalok munkatársai voltak, hanem a Római Katolikus Népszövetség Egyetemi Szakosztályának tagjai.⁴² Az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőségében később úgy gondolták, hogy az ügy a folyóiratnak inkább ártott, míg Méliusznak inkább használt, azáltal, hogy az incidens kapcsán egész Erdélyre kiterjedő ismertségre tett szert.⁴³

A kezdettől fogva különböző vallású és világnézetű fiatalok csoportosulásaként működő *Erdélyi Fiatalok* egysége nem élte túl az ilyen és ehhez hasonló belső konfliktusokat. A tényleges törésre azonban nem a költői alkotás szabadsága körüli viták adtak okot, hanem a folyóirat egyik csoportjának különutassága. A szerkesztők közül a kommunizmus felé tájékozódók ekkor Demeter János körül szerveződtek. A fiatal joghallgató a kolozsvári

⁴¹ Domokos Pál Péter: Csíkszentmárton – Csekefalva nemes székelyközség üzen Nelovánkovits Melius Józsefnek, az erdélyi fiatalnak. *Csíki Néplap*, 1932. március 6. Ami Bányainak még jobban fájhatott az az volt, hogy Domokos lapjában a *Falvak Népét* elítélte „istentelensége” miatt, és ellenezte az olvasását.

⁴² Például a temesvári Magyar Dalárda bizonyosságot tett a Nelovánkovits család magyarsága mellett a *Temesvári Hírlap* 1932. március 18-i számában. Ugyanakkor az *Erdélyi Fiatalok* az ez ügyben kiadott és többek között ebben a lapszámban is megjelentetett közleményében elítélte Domokos névelemző gyakorlatát, és Méliusz alkotói szabadságára hivatkozva utasította vissza az őket ért vádakot.

⁴³ Az Erdélyi Fiatalok szerkesztő bizottságának jelentése (1931. júl – 1933. I.). In Cseke Péter: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930–1940)*. Kriterion, Bukarest, 1986, 217.

Ellenzék újságírójaként dolgozott egészen 1932-ig, amikor elbocsátották. Demeter állítása szerint ezt azzal „érdemelte ki”, hogy manifesztumot írt az Erdélyből származó kommunista Karikás Frigyesnek a magyarországi statáriális bíróság elé utalása ellen tiltakozva.⁴⁴

Az útkereső fiatal értelmiségiek és a Kominternben kiötlött stratégia végrehajtója így találkoztak. Demeter visszaemlékezése szerint Kohn a munka nélkül maradt újságíró a kolozsvári Monostor utcán található Zayzon-kertben győzte meg egy radikális parasztlap elindításáról.⁴⁵ A *Falvak Népe* címmel indított lap ugyan nem szakadt el teljesen az *Erdélyi Fiatalok* eszmei világtól – megmaradt például a népi gondolat, a vidék felemelésének az ügye és a népszolgálat eszménye –, azonban mindezt már marxista szellemben képviselte. Ráadásul ezek az elvek a Szovjetunió iránti majdnem rajongó érdeklődéssel társultak.

A hetilapot a kommunista párt finanszírozásával, ötezer körüli példányszámban adták ki. Szerkesztőjeként és kiadójaként Demeter Jánost tüntették fel. A lap alcíme: *Földművesek és falusi szegények hetilapja*. Egy szám két lejbe került, míg egyévi előfizetésért száz lejt kértek el. Egy lapszám ára megfizethetőnek számított akkoriban, ugyanis nagyjából egy darab tojás árának felelt meg.⁴⁶ A lap szerkesztősége és kiadóhivatala a kolozsvári Nicolae Iorga / Jókai utca 5. szám alá volt bejegyezve.

„Az elbocsátott munkatárs most a Falvak Népével új magyar hetilapot indít a falvak népének, hogy az elhagyott, háttérbe szorított, elnyomott magyar földmives népet szerény erejével gyámolítsa és segítse a felszabadulás útján.

A program és a jelszó: elnyomott kisebbségi és dolgozó nemzet vagyunk, de a magyarság nagykereskedői: a grófok, bárók, bankárok, gyárosok és azoknak jó pénzért kiszolgáló papok akadályoznak a szabadság és a kenyér kivívásának küzdelmében. Félre velük!” – írta Demeter a *Falvak Népe* első számában, az 1932. szeptember 30-án megjelent, *Akasztófát vagy gyümölcsfát?* című vezércikkében.⁴⁷

Az újság a nemzeti sérelmeket hangsúlyozva, az egyszerű nép nyelvén beszélve igyekezett a kommunizmus eszméivel összefüggésbe hozható gondolatokkal – osztálytársadalom, kizsákmányolás, a klérus szellemi dominanciája elleni harc stb. – megnyerni a lap célközönségét, a parasztságot.

⁴⁴ Demeter János: *Akasztófát vagy gyümölcsfát?* *Falvak Népe*, 1932. szeptember 30.

⁴⁵ Demeter János: *Századunk sodrában*. Kriterion, Bukarest, 1975, 175.

⁴⁶ Piaci árak Kolozsváron. *Falvak Népe*, 1933. január 13.

⁴⁷ Demeter János: *Akasztófát vagy gyümölcsfát?* Id. kiad.

A *Falvak Népe* ugyanakkor legfőbb ellenfelének a „magyar úri és klerikális reakció” politikai pártját, az Országos Magyar Pártot tekintette.

A lapalapítás mögött álló Kohn Hillel javaslatára Demeter 1932 novemberében egy kommunista egyetemista csoport létrehozásával is próbálkozott, *Falvak Barátai Egyesület* néven. Az egyesület alapszabályzatát az alakuló ülésen, november 9-én fogadták el Kolozsváron.⁴⁸ Ennek éle az Országos Magyar Párt (OMP) ellen irányult. Először is az OMP-t az „arisztokrácia pártjaként” jellemezték, és kifejtették, hogy céljaik között van a teljes romániai magyarság megszervezése. Emellett annak a véleményüknek is hangot adtak, hogy a román néppel kialakítandó „testvéri kapcsolat” legfőbb akadálya a magyar kormányok erdélyi befolyása volt. Az alapszabályt

⁴⁸ „Az egyesület célja a romániai kisebbségi magyar lakosoknak a megszervezése, tekintet nélkül a korra, nemre, vallásra, lakhelyre és foglalkozásra, hogy így egyesületbe tömörülve, társadalmi és kulturális feladatokat oldjanak meg. Abból a felfogásból indulva ki, hogy a Magyar Párt, valamint a jelenleg fennálló más magyar politikai és gazdasági alakulatok és pártok, politikai, vallási és kulturális szervezetek, egyesületek és intézmények nem állanak hivatásuk magasztán, nem állanak a széles magyar néptömegek érdekeinek szolgálatában, hanem ellenkezőleg, egy redukált népréteg, általában az erdélyi magyarok arisztokratáinak az érdekeit szolgálják, szükségesnek tartjuk egy olyan szervezet megalakítását, amely:

- a. A széles kisebbségi magyar népréteg szolgálatában a segítségünkre jöjjön az összes keletkező problémáinknál, akár gazdasági, társadalmi vagy kulturális jellegűek is legyenek ezek.
- b. Hogy a Magyar Párt és más eddig alakult politikai pártok és szervezetek által elhanyagolt népkultúrát fejlessze.
- c. Hogy kiegyenlítse a Magyar Párt által inaugurált és téves politikát, amely elárulja a kisebbségi néprétegek érdekeit, hogy megakadályozza azt a téves politikai és gazdasági törekvéseiben, hogy felvilágosítja és elvonja ettől a legtöbb esetben hamis nemzetiségű és demagóg frázisoktól, és igen gyakran terrorálással magához vont néprétegeket.
- d. Hogy tiltakozzon és küzdjön a magyarországi kormányoknak az erdélyi Magyar Párt által Erdélyben gyakorolt befolyása ellen. Ezt a befolyást a lecsatolt Magyar nép károsnak tekinti annál is inkább, mert a Magyarországon állandóan uralmon lévő kormányok uralma az ottani néprétegek érdekeivel is ellentétben van, és azokat is elnyomja, mert csak így lehet építeni őszinte intenciókból fakadó akarattal testvéri kapcsolatot azzal a román néppel, amely szükségesnek és óhajtottnak tekinti az együttműködést. Ki kell irtani a nemzeti sovinizmus vad sarjait, hogy a romániai népek együttműködését megteremthessük és a meglévő kultúrájukat megőrizhessük” – állt a Falvak Barátai Egyesület alapszabályában. A húsz aláíró közül név szerint Demeter Jánost, a Falvak Népe főszerkesztőjét, valamint Bács Albertet, Domjanschitz Albertet, Erdélyi Albertet, György Andort, Mayer Lászlót, Miklós Györgyöt, Princz Jánost, Putnoki Ernőt, Vincze Jánost és Vischer Istvánt, a kolozsvári Báthory–Apor Szeminárium egyetemistáit ismerjük.

megfogalmazók szerint a Magyarországon „uralmon lévő kormányok uralma az ottani néprétegek érdekeivel is ellentétben van, és azokat is elnyomja”, és éppen ezért a nemzeti sovinizmus elleni harcra szólítottak fel.⁴⁹ Az egyesület politikai céljai tehát lényegében megfeleltek azoknak az utasításoknak, amelyeket Kohn a kommunista pártvezetéstől kapott.

Az egyesület megalakulásáról a húsz aláíró diák egyike, Vischer István tájékoztatta a kolozsvári Báthory–Apor Szeminárium vezetőségét.⁵⁰ A szeminárium irányítói érzékenyen reagáltak – a tényeknek egyébként megfelelően – a kommunista szervezkedésnek minősített egyesület megalapítására. A hallgatók többsége ennek köszönhetően ezután visszavonta az aláírását, arra hivatkozva, hogy Demeter félrevezette őket a szervezet valós céljait illetőleg. Demetert nyomás alá helyezték, így kénytelen volt visszavonni a szervezet hivatalos elismertetésére vonatkozó, korábban elindított törvényszéki eljárást is. Ráadásul a büntetőjogi felelősségre vonását sem tudta elkerülni: izgatás címen indult eljárás ellene. A botrány hatására Mayer László, Bács Albert, Vincze János és Erdélyi Albert egyetemi hallgatókat kizárták a Báthory–Apor Szemináriumból. Az aláírók egyikéről, Miklós Györgyről a Szeminárium vezetőségének kihallgatásai során kiderült, hogy a Sziguranca besúgója, és emiatt diáktársai megverték.⁵¹ Mayert nem sokkal később le is tartóztatták amiatt, hogy a vád szerint a Kolozsvárhoz közeli Bács községben kommunista propaganda-előadásokat tartott, ami törvénybe ütköző cselekedetnek számított.⁵²

Mayer a külföldi tanulmányok tapasztalata nélkül vált kommunistává. A csíki származású fiatal – felvett nevén: Magyarossy László – anyja, Mayer Matild annak a csíkszentkirályi eredetű Ferenczi családnak volt a leszármazottja, amelyiknek Bányai anyja is.⁵³ A köztük lévő rokonság mel-

⁴⁹ *Magyar egyetemi hallgatók kommunista szervezkedése Kolozsvárott.* Dávid Mihály, a kolozsvári útlelvél-kirendeltség vezetőjének 1933. január 31-i jelentése. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 63 – Külügyminisztérium Politikai Osztály. HU-MNL-OL-K 63-369. cs.-37/b. f. 559–560.

⁵⁰ A manapság a Báthory István Líceumhoz tartozó épületben működött a Szent József Fiúnevelde, amelyet Báthory–Apor Szemináriumnak is neveztek, felügyelője pedig György Lajos irodalomtörténész volt.

⁵¹ *Magyar egyetemi hallgatók kommunista szervezkedése Kolozsvárott.* Dávid Mihály, a kolozsvári útlelvélkirendeltség vezetőjének 1933. január 31-i jelentése. HU-MNL-OL-K 63-369. cs.-37/b. f. 556.

⁵² A már említett, a kommunista jellegű szervezkedéseket törvényen kívül helyező 1924-es Márczescu-féle törvény miatt számított tiltott tevékenységnek. Lásd még a 4. lábjegyzetet.

⁵³ 1908. szeptember 5-én született Csíkvárdotfalván. Apja, a besztercei szász származású Mayer János, a csíkszeredai gimnáziumban tanított román- és némettanárként, mi-

lett a két fiatal baráti és eszmei kapcsolatban állt. Mayer hívta el Bányait egy kolozsvári marxista szemináriumra. Az itt szerzett ismeretek és élmények újabb impulzust adtak Bányai számára ahhoz, hogy meggyőződéses és elkötelezett kommunistává váljon.⁵⁴ Demeter és Mayer mellett a kolozsvári kommunista diákcsoportosulás másik legaktívabb szervezője Vincze János volt.⁵⁵ Ő szintén nem külföldön került közel a szélsőbaloldali eszmékhez. Vincze a kolozsvári Kereskedelmi Főiskola növendéke volt, és a Szamos menti városban csatlakozott a mozgalomhoz.

A Kolozsváron a kommunizmus felé tájékozódó fiatalok között feltétlenül meg kell említeni még Nagy Istvánt is, aki a *Falvak Népe*-be Gyökér István álnév alatt publikált.⁵⁶ Mivel apját elvesztette a háborúban, meglehetősen súlyos nyomorban nevelkedett, és a négy elemi elvégzése után asztalosinasnak állt. Itt ismerkedett meg a munkásmozgalommal, és ugyanakkor írni kezdett. Munkakeresés miatt sokat utazott az országban, többek között Bukarestben, Bräilán, valamint a galaci hajógyárban is dolgozott. Hazatérve Kolozsvárra bútorasztalos lett. 1928-ban vette feleségül Józsa Béla kommunista párttag hűgát, Erzsébetet. Nagy belépése a pártba összefonódott Józsa-hoz fűződő szoros barátságának történetével.⁵⁷ 1930 után a Vörös Segély titkári tisztét is betöltötte, írásai pedig egyre nagyobb sikernek

közben az iskola aligazgatói tisztségét is betöltötte. Mayernek magyarnyelv-tanításra is volt képesítése. Az *Erdélyi Római-katolikus Státus Csíkszeredai Főgimnáziumának értesítője az 1925–1926-iki iskolai évről*. Szvoboda Miklós Kiadója, Csíkszereda, 1926, 28.

⁵⁴ Kolozsvári Majális utcai lakásán Tihanyi Erzsébet tartott marxista szemináriumot. Önéletrajza szerint Bányait itt érte a legmeghatározóbb szellemi hatás. Tihanyi már a húszas évektől a kommunista párt tagja volt. Lausanne-ban doktorált francia nyelvből, azt megelőzően pedig a Szovjetunióban és Párizsban élt. A harmincas évek elején hazatért Erdélybe. 1933-ban Budapestre ment, ahonnan kommunista szervezkedés miatt kitoloncolták. Ezt követően a KRP-ban tevékenykedett, s végül Bukarestben telepedett le. Bányai László: *Válaszúton*. Id. kiad. 113–114.; Passuth László: *Kutatóárok*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1966, 247.; Passuth László: *Rézkor*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1969, 333–347.

⁵⁵ Vincze János Lippán született 1910. szeptember 10-én, apja református magyar köztisztviselő volt.

⁵⁶ Nagy István magyar munkáscsalád gyermekeként látta meg a napvilágot 1904. február 22-én Kolozsváron.

⁵⁷ Ez még 1923-ban kezdődött, amikor Nagy figyelmét felkeltette a különc és magába zárkózó Józsa. Az utóbbi sokoldalú tehetség volt, hegedült, agyagszobrászattal foglalkozott, és verseket is írt. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben szolgált. Ez a tapasztalat minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy később a kommunista mozgalom felé tájékozódott. Lásd: Nagy István: *Ki a sánc alól*. Önéletrajzi regény II. 1918–1928. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969, 276–334.

örvendtek. A *Falvak Népe*-be (Gyökér István) és a *Korunkba* (Szegei Nagy István) álnév alatt írt, de több más erdélyi újságban is publikált.⁵⁸

Az ideológia mentességet hirdető *Erdélyi Fiatalok* szerkesztői a *Falvak Népe* elindítása, valamint a *Falvak Barátai Egyesület* megalapításának a kísérlete miatt Demeter Jánost kizárták a soraikból.⁵⁹ Ezt követően Bányai László is kilépett a szervezetből. Búcsúlevelében arra hivatkozott, hogy az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőségének Csíkszeredától való távolsága gátolja abban, hogy részt vegyen a szervezettel kapcsolatos döntések meghozatalában.⁶⁰ Az ezt követő események ismeretében feltételezhető ugyanakkor, hogy döntéséhez világnézeti okok is hozzájárultak. Ugyanakkor tény, hogy az általa megjelölt indok is valós volt. Emiatt például nem is tudott ott lenni azon a szavazáson, amelyiken Demeter fényútjánon kizárták – és így azt sem tudjuk, milyen álláspontot képviselt volna, ha ott tartózkodik.⁶¹

2. Kísérletek. Kommunista diákok szervezkedései Kolozsváron a harmincas évek elején⁶²

A Kolozsváron tanuló egyetemisták körében ebben az időszakban lázas szervezkedést és politizálást lehetett megfigyelni. A román diákok körében a legnagyobb hatást kétségkívül a szélsőjobboldali Vasgárda diákszervezetei érték el. A magyar diákoknál a már említett vallási alapon szerveződők és az *Erdélyi Fiatalok* mellett a kommunista irányultságúak voltak a legjelentősebbek. Ők Demeter János, valamint Csűrös István körül szerveződtek.⁶³ Csűrös ekkoriban mind Demeterrel, mind Vincze Jánossal közeli barátságban állt.

⁵⁸ Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés IV. (N–R)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Kiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2002. (Nagy István szócikk online: [http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/n.htm#NagyIstvan\(Kolozsvar,1904.febr.22.-1977.apr.24.Kolozsvar\)](http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/n.htm#NagyIstvan(Kolozsvar,1904.febr.22.-1977.apr.24.Kolozsvar)), utolsó letöltés: 2017. október 14-én.)

⁵⁹ Jegyzőkönyv az Erdélyi Fiatalok 1933. március 9-én délután a Református Kollégium első emeleti 26. szobájában tartott alapítói gyűléséről, vagyis az alapítói értekezlet második napjáról. In Cseke: *Erdélyi Fiatalok*. Id. kiad. 231–235.

⁶⁰ Bányai László – az Erdélyi Fiatalok szerkesztőségének, 1933. márc. 22. In Cseke: *Erdélyi Fiatalok*. Id. kiad. 243.

⁶¹ Cseke Péter: *Vigyázó torony*. Id. kiad. 30.

⁶² Jelen alfejezet az *Erdélyi Krónikában* megjelent ismeretterjesztő írásom átdolgozott változata. Főcze János: *Kommunista diákmozgalmak Kolozsváron a harmincas évek elején*. *Erdélyi Krónika*, 2018. Online: <https://erdelyikronika.net/2018/07/kommunista-diakmozgalmak-kolozsvaron-a-harmincas-evек-elejen/>

⁶³ A székástóháti Csűrös 1914. május 3-án született, és a kolozsvári egyetem természet-tudományi karán tanult.

A magyarok mellett a zsidó származású diákok körében is sokan tájékozódtak a kommunizmus irányába. Kohn Hillel a magyar diákokhoz hasonlóan a zsidó származású diákok politikai útkeresésében is fontos szerepet játszott. Például három másik taggal együttműködve a Salom szabadkőműves-páholy vezetői közé tartozó Hillel volt az, aki lehetővé tette, hogy a baloldali érzelmű zsidó származású fiatalok használhassák a páholy helyiségeinek egyikét. Korábban ugyan ők is a zsidó menzán szervezkedtek, azonban azt a csoportosulást a cionizmus felé húzók dominálták. Kohn szerint az elkülönésre az adott okot, hogy a menzán gátolták a baloldali irányultságú diákok kibontakozását azáltal, hogy korlátozták a szabad véleménynyilvánítást, valamint nem adtak lehetőséget „az osztálytudat felébresztésére”. Az egyetemisták rendelkezésére bocsátott helyiségben ezt követően rendszeresen gyűléseket, illetve marxista szemináriumokat tartottak. A zsidó kommunista diákok közül mások mellett a már említett kolozsvári Falk Erzsébet,⁶⁴ a természettudományi kar hallgatója tűnt ki, akit a csoport egyik vezetőjének választottak.⁶⁵

A kommunista érzelmű diákok, kihasználva az akadémiai szabadság biztosította lehetőségeket, a kolozsvári egyetem Központi Könyvtárában folytatták le az akkoriban tiltott tartalmú vitának számító eszmecsereiket. Ugyanakkor a könyvtár olvasójában szerkesztették az *Egyetemista Forradalmár (Studentul Revoluționar)* című kiadványt, amelyik nyíltan kommunista nézeteket terjesztett.⁶⁶ A három lejért árult, titokban összeállított lap első számában a szerkesztők kifejtették, hogy képviselni szerették volna a szegény diákokat, és ugyanakkor fórumot szándékoztak nyújtani a problémáik megbeszélésére. Azt is célul tűzték ki, hogy leleplezzék a hivatalosan működő diákszervezeteket, az egyetem vezetőségét, valamint a hatóságokat. Meggyőződésük szerint ezek valójában a diákok ellenében működtek, és elterelték a figyelmüket a „valós” problémáikról a „nacionalista, demagóg, zsidó- és szabadkőműves-ellenes” retorikájuk révén.⁶⁷

⁶⁴ Falk Erzsébet 1911. november 4-én született Kolozsváron. Kolozsvári tanulmányai alatt radikalizálódott, később Csőgör Lajoshoz ment feleségül.

⁶⁵ A kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1933. február 4. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 5. D2557. f. 11.

⁶⁶ Az 1019-es számú Sziguranca-ügynök jelentése [román nyelven]. 1933. április 1. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 25.

⁶⁷ De ce apare „Studentul Revoluționar”? *Studentul Revoluționar*. 1933 februárja. ANR ANIC. Comitetul Regional și Teritorial din Transilvania al Partidului Comunist Român – Fond 10. [A Kommunista Romániai Pártja Erdélyi Területi és Tartományi Bizottsága iratai]. R98. C975.

A hatóságok kezdetben diszkréten követték a diákok tevékenységét, majd 1933. április 4-én, az egyik román diákképviseleti vezető segítségével sikeresen elfogtak hat diákot, akik a lapot terjesztették.⁶⁸ Eközben mások az időszaki és nem engedélyezett kiadványt a város különböző negyedeiben szórták szét, ami még nagyobb ellenérzést váltott ki az őket módszeresen megfigyelő hatóságokból. Végül – az egyetem rektori hivatalának teljeskörű támogatását élvezve – 1933 májusában léptek fel az el nem ismert diákcsoportok ellen.

Először az egyik zsidó diákvezért, a gyógyszerészhallgató Lázár Rudolfot tartóztatták le.⁶⁹ Az egyik tőle elkobzott dokumentumból egészen biztosan megállapítható, hogy a hatóságok felbuzdulása ezen „el nem ismert” szervezet ellen nem volt arányos annak a veszélyességével. Ebben, az egyébként az ország gyógyszerészeihez címzett körlevélben a gyógyszerészetet tanulók anyagi támogatást kértek a zsidó menzán működő szervezet fenntartására, valamint arra, hogy a könyvtárukba új szakirodalmat szerez-hessenek be. Ugyanakkor azt is kérték, hogy a gyógyszerészetben szabaddá váló munkahelyekről tájékoztassák őket, hogy ezáltal – a zsidók, valamint a gyógyszerészek egymás közötti szolidaritására apellálva – állást kaphassanak.⁷⁰

Lázár elfogását az egyetem szenátusának május elsején hozott elvi határozata követte, amelyikkel az „illegális” szervezetek vezetőit kitiltották az ország minden egyeteméről, és nem engedélyezték, hogy az ezekben választott tisztséget viselők egy egyetemi félévig részt vegyenek a vizsgákon.⁷¹ A hatóságok azt állították, hogy azért léptek fel a zsidó származásúak ellen, mert le szeretnék volna csillapítani a nyugtalankodó vasgárdistákat. Azonban valószínűleg a szervezkedőkkel szembeni fellépésben az is szerepet játszott, hogy szerették volna kontroll alá vonni az egyre szélesebb körben ható, és egyre több konfliktust okozó mozgalmakat.

A kisebbségi szervezkedésekben provokációt látó román szélsőjobboldali diákok azonban nem voltak hajlandók „megnyugodni”. Az antiszemita vasgárdisták már korábban is követték el atrocitásokat a zsidó származású egyetemisták ellen. Ekkoriban újra mind gyakoribbá vált a testi bántalma-

⁶⁸ A kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1933. április. 13. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 28.

⁶⁹ A források ugyan néhol cionistának, néhol kommunistának mondják, viszont az általa szerkesztett körlevél alapján valószínűbb, hogy cionista volt.

⁷⁰ Az eredeti körlevél román nyelvű fordítása [román nyelven]. Kolozsvár, 1933. január 25. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 37.

⁷¹ Sziguranca-jelentés a kolozsvári zsidó diákok illegális szervezetéről [román nyelven]. 1933. május 17. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 43.

zásuk, és előfordult az is, hogy egyszerűen nem engedték őket bejárni a kurzusaikra. Ezek mellett számos esetben erőszakos tüntetések útján fejezték ki nemtetszésüket azzal kapcsolatban, hogy a hatóságok „nem tettek eleget” ellenük. Azonban, míg a hatóságok könnyűszerrel fel tudtak lépni a kisebbségek ellen, a vasgárdistákkal szemben már nem volt ennyire egyszerű dolguk. Így például azokat a rendőröket, akik május 5-én éjjel érkeztek házkutatást végezni a szélsőjobboldali diákok székházába, először foglyul ejtették, majd bezárva az ajtókat halálosan megfenyegették őket.⁷² A rendőröknek végül könyörögniük kellett, hogy szabadon engedjék őket. A fiatalok ezután a Fő tér irányába indultak tüntetni. Csak a csendőrség segítségével tudták őrizetbe venni őket. Azonban ez a megfélemlítési igyekezetnek szánt fellépés sem bizonyult eredményesnek: folytatódtak a rendfenntartó szervek elleni sorozatos tüntetések és a velük való összecsapások. Talán ez is szerepet játszott abban, hogy az őrizetbe vett diákokat rövidesen szabadon engedték.⁷³

A hatóságok türelme a vasgárdistákkal szemben egészen május 15-ig tartott. Ekkor a szélsőségesek azzal „feszítették túl a húrt”, hogy egy zsidó diákokból álló csoportot nem hagytak távozni a Központi Könyvtárból, s ugyanígy túsul ejtettek egy nagyobb, főként zsidókból álló társaságot a gyógyszerészeti karon. Miután maga Iuliu Hațieganu orvos és egyetemi tanár sem volt képes lecsillapítani a kedélyeket, a rektorátusnak újra a rendőrség közbelépését kellett kérnie. A rendfenntartói beavatkozás során több mint negyven vasgárdista diákot tartóztattak le, feloldva a kialakult pánthelyzetet. Azt követően, hogy a hatóságok számára nyilvánvalóvá vált, hogy a vasgárdisták nem hajlandók engedelmeskedni, eldöntötték, hogy határozottabban lépnek fel velük szemben. Ennek megfelelően kiutasították hét vasgárdista vezért a városból, és egyúttal az egyetemről is eltávolították őket. Ugyanakkor negyvennégy vasgárdista diáknak felévig megtiltották, hogy vizsgázzanak. Másfelől viszont a rektorátus az akadémiai szabadság tiszteletben tartására hivatkozva meghirdette, hogy hajlandó elismerni minden olyan szervezetet, amelyik kidolgozott státúttal rendelkezik, és az egyetem szenátusa szavazati többséggel rábólint a működésére.⁷⁴

A diákok szervezkedései mindazonáltal nem álltak le. A *Falvak Népe* betiltása után azok a magyar diákok, akik a kommunista eszmék híveivé

⁷² Mások mellett Bănică Constantin, Dumitrescu Gheorghe, Capră Traian és Băbulescu Pantelimon vasgárdisták álltak ellen a hatóságoknak.

⁷³ Sziguranca-jelentés a kolozsvári diákok mozgalmáról [román nyelven]. 1933. május 19. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 47.

⁷⁴ Sziguranca-jelentés a kolozsvári diákok mozgalmáról [román nyelven]. 1933. május 19. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 50.

váltak, közösen azokkal a zsidó diákokkal, akik az őket ért atrocitások után is folytatni szerették volna a tevékenységüket, Séra Zoltán kolozsvári jogszhallgató, Demeter János és Vincze János vezetésével csoportosultak a betiltott *Falvak Népe* eszmeiségét folytató *Népakarat* című újság köré. A lapnál mintegy harminc személy tartozott a belső körhöz, és nagyjából kilencvenen voltak azok,⁷⁵ akik lazábban kapcsolódtak az így kialakult közösséghez.⁷⁶

3. Az első sikeres szervezetalapítás. Az Országos Magyar Párt Ellenzéke

A kolozsvári egyetemi fiatalság forrongásai közepette, 1933. június 13-án jött létre az Országos Magyar Párt Ellenzéke (OMPE). Kohn Hillel Vincze Jánossal és Demeter Jánossal közösen dolgozta ki az OMPE programját és felhívását.⁷⁷ Ezzel Kohn és Demeter az KRP-től kapott megbízatásának megfelelően és a *Falvak Népe Barátai Egyesület* kudarca után az OMP-n belüli baloldali szervezkedésnek szerette volna lefektetni az alapjait. Az OMPE programja az egyesület programjánál lényegesen komolyabb volt. Ebben a fasizmus, a nemzetiségieket hátrányos helyzetbe hozó foglalkoztatáspolitikai és a szabadságjogok korlátozása ellen foglaltak állást. Ugyanakkor a magyar közigazgatás és jogszolgáltatás megteremtését, az agrárreform-sérelem korrigálását, a magyar nyelvű állami iskolák, tanítóképzők és a kolozsvári egyetem magyar szekciójának létrehozását, valamint a magyar intézményrendszer támogatását tűzte ki célul.

⁷⁵ Ez a kolozsvári egyetem diáklétszámához (1932/1933-as tanév: 4469, 1933/1934-es tanév: 4445 diák) viszonyítva kisebb méretű csoportosulásnak számított. Gidó Attila: *Oktatási intézményrendszer és diákpopoláció Erdélyben 1918–1948 között*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2013, 129.

⁷⁶ Az erre vonatkozó információink a Sziguranca egyik ismeretlen beépített informátorától származnak, aki sokszor tendenciózus értelmezéseket tartalmazó jelentések sorával számolt be a szervezet tagságának méreteiről, működéséről. Az egyik jelentésben a csoportosulás tevékenységét elemző ügynök meglepődésének adva hangot állapította meg, hogy – a korábbi gyakorlattól eltérően – ebben a főként magyarok alkotta baloldali diákmozgalomban zsidó kommunista egyetemisták is részt vettek. A jelentést író az összegzését végül mégse azzal a beismeréssel zárta, hogy valami újszerűt figyelt volna meg. Szerinte ugyanis mindkét csoport célja változatlanul ugyanaz maradt: „a [román] nemzet bomlasztása”. Jelentés a kolozsvári magyar diákok kommunista mozgalmáról [román nyelven]. 1933. október 29. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 55–59.

⁷⁷ Kohn Hillel: *Autobiografie*. ANR ANIC. Colecția Proceșe întocmite de organele Justiției, Siguranței și a Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcării muncitorești și ai organizațiilor de masă revoluționare – Col. 96. [Az igazságszolgáltatási, titkoszolgálati és csendőrségi szervek által a munkásmozgalmi aktivisták ellen összeállított peranyagok gyűjteménye]. D6533. f. 112.

Az OMP ellenében alakult szervezetten belül a domináns romániai magyar párttal elégedetlenkedők két csoportját különíthetjük el egymástól. Az egyik a kommunistákkal kapcsolatban állóké, a másik a Demeter János szülőfalujában földbirtokokkal rendelkező, és ugyanakkor az OMP egykori Szamos megyei elnöki tisztségét betöltő Desbordes Ernő körébe tartozóké volt. Feltételezhető, hogy Desbordes csoportja az OMP-n belüli ellenzékkel akart nyomást gyakorolni a pártra. A csoport tagja volt még Tabéry Géza nagyváradi író és Makkay Domokos ügyvéd, Gyergyószentmiklós volt polgármestere is. Az OMPE-n belüli baloldali szárny számára ideiglenesen megfelelt Desbordes befolyásának és gazdasági, valamint politikai tőkénének az OMPE szolgálatába való állítása.⁷⁸ Hosszabb távon azonban ki szerették volna szorítani Desbordest és a régi OMP-s politikusokat az Ellenzékéből.⁷⁹

Az 1933. decemberi parlamenti választások idején OMPE-s jelölőlistát Kolozs, Maros-Torda, Csík, Brassó, Bihar, Arad, Temes és Szatmár megyében próbáltak meg leadni. Az, hogy végül hány szavazatot tudtak volna megszerezni, sosem derült ki, ugyanis a jelölteket mindegyik esetben megakadályozták abban, hogy megyei választási listát állítsanak. Helyenként karhatalmi erőszakkal léptek fel velük szemben, a Kolozsvárról kiküldötteket hazatoloncolták. Így például a Marosvásárhelyen tartózkodó Mayer Lászlót, valamint Csíkszeredában az OMPE Központi Bizottságát képviselő Séra Zoltánt letartóztatták, és rendőrségi fedezettel szállították Kolozsvárra. Néhol időhúzással elérték, hogy a jelöltlista állítására kiszabott határidőt az OMPE-sek ne tudják tartani, míg máshol egyszerűen elkobozták a listákat. Így az OMPE az 1933. decemberi választásokon annak ellenére sem indulhatott, hogy erre engedélyt szereztek a Központi Választóbizottságtól.

Desbordes Ernő a választásokat megelőzően próbát tett a nemzeti liberális politikusokkal való kapcsolatfelvétellel, amire válaszul a Szamos me-

⁷⁸ Például Desbordes intézte el 1933. november elsején a Központi Választóbizottságnál, hogy az OMPE indulhasson az 1933. decemberi parlamenti választásokon. A választóbizottság azonban azzal a kifogással, hogy az OMPE számára nem áll rendelkezésre választási jel, már a kezdetektől akadályozta a csoportosulás tényleges működését. Lásd: A választóbizottság által kiállított engedély [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 259.

⁷⁹ *Scrisoare semnată Erica adresată "Dragă prietene", în care informează despre activitatea Opoziției Partidului Maghiar* [Erica álnévvel aláírt jelentés az OMPE működéséről]. 1933. november 20. ANR ANIC. A Magyar Népi Szövetség iratai (Uniunea Populară Maghiară, M.A.D.O.SZ. – innen: Fond 27.) R375. C214–218.

gyei politikust kizárták az OMPE-ből.⁸⁰ Látva, hogy elveszítette szerepét az OMPE irányításában, Desbordes politikai küzdelem nélkül kilépett a szervezetből, amelyik ezután teljes mértékben Mayer László, Vincze János és Demeter János irányítása alá került. Eközben, a háttérben továbbra is Kohn állt az OMPE mögött.⁸¹ Kohnt 1933 folyamán többször is őrizetbe vették anélkül, hogy vádat emeltek volna ellene – tehát élvezte a Sziguranca „kitüntető” figyelmét. Először öt napig tartották fogva a grivicai sztrájkot követően, azt gyanítva, hogy része volt a megszervezésében. Miután semmiféle bizonyítékot nem tudtak erre felhozni, kénytelenek voltak szabadon engedni Kohnt.⁸² Az év augusztusában pedig újra őrizetbe vették néhány nap erejéig egy kommunista futár temesvári lebukásával kapcsolatban.⁸³

Későbbi állítása szerint Hillel ekkoriban attól tartott, hogy a Sziguranca fel fogja göngyölni az OMPE körül kialakult kapcsolati hálót is, és emiatt mindent megtett, hogy titokban maradjon a szervezet létrehozásában és működtetésében játszott szerepe. Kohn visszaemlékezésében felidézi a KRP KB instruktoraként Kolozsvárra érkezett, Negru fedőnevet használó

⁸⁰ Magyar testvérek. *Népakarat*, 1933. december 14; Desbordes – Keleti Újság – Magyar Párt. *Népakarat*, 1933. december 1.; Desbordes Ernő nem tagja az orsz. Magyarpartí Ellenzéknek. *Népakarat*, 1933. december 3.

⁸¹ A Sziguranca Kolozs megyei irodája 25640/1933. számú jelentése az Országos Magyar Párt Ellenzékéről [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D. 4298. f. 7.

⁸² Kohn Hillel: *Autobiografie*. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 112.

⁸³ Temesváron augusztusban bukott le Bonczidai Anna kommunista futár. A nála talált iratok alapján egy újabb kommunista szervezkedést számoltak fel. A pártközpont Encsel Mórt küldte Temesvárra, hogy megszervezze a Zsil-völgyi bányászokat. Mind Bonczidai Annát, mind a régi kommunistaként ismert kedvesét, a temesvári Gaál Kálmánt, valamint a szervezkedés vezetőjét, Encsel Mórt letartóztatták. Kihallgatásuk során mindhárman elismerték bűnösségüket, az utóbbi fogvatartása azonban tragédiába fulladt: a kommunista vezető meghalt a börtönben. A hatóságok azt állították, hogy Encsel felakasztotta magát a börtöncellájában, a munkásmozgalmi körökben és Temesváron ezzel szemben a korabeli beszámolók alapján azonban az terjedt el, hogy a rendőrök verték holtra, s akasztották fel később a holttestét. Végül a temesvári rendőrpáncsnak kénytelen volt bemutatni a holttestet, hogy eloszlassa a kételyeket. Amiatt azonban, hogy hatóságok köztudottan alkalmaztak súlyos testi bántalmazásokat vallatási módszerekként, a közmegegyezés továbbra is az maradt, hogy Encsel fogvatartói voltak a felelősek a haláláért. A Bonczidai lakásán talált iratok alapján az egész Bánságra, valamint Erdélyre is kiterjedő letartóztatási hullám indult el. Kohn Hillel is ezek alapján tartóztatták le, azonban Kohn ekkor sem volt hajlandó elismerni a pártkapcsolatait, és a hatóságok – bizonyítékok hiányában – újra szabadlábra helyezték. *Kommunista letartóztatások Erdélyben*. Dávid Mihály a bukaresti követség kolozsvári útlevel-kirendeltségének vezetőjének 1933. augusztus 8-i jelentése. HU-MNL-OL-K 63-369. cs.-37/b. f. 575.

Marcel Pauker megjelenését, aki megkérdőjelezte a kolozsvári szervezkedések során használt módszereket és azok eredményességét. Kohn beszámolója alapján Pauker kritikája szerint az OMPE-nek sem a programja, sem a tagsága nem felelt meg a pártvonalnak. Kohn ezzel szemben azzal érvelt, hogy nem szabad kockáztatniuk az OMPE kapcsolatainak a felfedését a párttal, mert az a Sziguranca ellenük való keményebb fellépését vonhatja maga után.⁸⁴

Az OMPE-t működtetők közül a kommunista meggyőződésűek értelemszerűen eszközként tekintettek a kisebbségi sérelmekre, amelyeket távlati stratégiájukban szerettek volna felhasználni. Azt remélték, hogy a tevékenységük révén forradalmasított romániai magyarok szerves részei lesznek a szerintük hamarosan bekövetkező román proletariátus forradalmának. Ha ez megtörténik – remélték –, akkor nemcsak a gazdasági elnyomás fog megszűnni az országban, hanem a nemzetiségi is. A Kominternnek küldött beszámolójuk szerint az OMPE 1934 júliusában mintegy háromszázötven-négyszáz embert tudott a sorai között Erdély-szerte. Az aktív tagok többsége paraszt volt, értelmiségiek leginkább Kolozsváron vettek részt a párt szervezésében. Az aktív tagok száma később további néhány tíz emberrel egészült ki. Az utóbb csatlakozók többsége az ellenzékiiséget csak az OMP-n belül képzelte el, és így hosszabb távon nem számoltak velük a párttól való teljes függetlenedés folyamatában. Az egyik jelentés szerint, amelyet a Kominternnek írtak, működő szervezetük Kolozs, Maros, Csík, Háromszék, Brassó, Udvarhely, Szamos, Bihar és Torda megyében volt.⁸⁵

Pénzügyi helyzetét tekintve az OMPE leginkább a Kommunista Párt támogatásából gazdálkodott: ez mintegy tizenötezer lejt emésztett fel havonta. Annak ellenére, hogy a megjelenő újságjaikat négyezer példányban kellett volna kinyomtatniuk, gyakran előfordult, hogy csak háromezret sikerült előállítani. A kinyomott példányokból 1933 májusában és júniusában Erdély-szerte nagyjából ezerötszáz darabot tudtak értékesíteni.⁸⁶

⁸⁴ Kohn Hillel beszámolója az 1929 és 1945 közötti párttevékenységről. Kohn Hillel visszaemlékezése. PTSZL. 867f1/k-428. f. 38–39.

⁸⁵ Az Országos Magyar Párt Ellenzékével kapcsolatos, fenntartásokkal kezelendő információkat egy ugyancsak „Erica” álnévvel aláírt, a Kominternnek szánt jelentésben olvashatjuk. A szervezet tényleges tevékenysége még „Erica” szerint is hagyott kívánivalót maga után, és Udvarhely, Brassó, valamint Torda megyében nem teljesültek a szervezeti alapvető feltételei. A szervezeti alapvető feltételei alatt a rendszeres üléseket, a tagok megválasztását, a tagdíjak gyűjtését stb. értem. „Raportul fracțiunei centrale a mișcării național-revoluționare” se referă la activitatea OPM [A központi nemzeti-forradalmi frakció jelentése az OMPE tevékenységéről]. 1934. július 25. ANR ANIC. Fond 27. R375. C277–301.

⁸⁶ Uo.

Befolyásának növelése érdekében az OMPE két csoport felé szeretett volna nyitni: a fiatal értelmiségiek és a parasztság felé. Vagyis a fiatal értelmiségiek bevonásán túl a szervezetben egyre nagyobb számban jelen lévő parasztság napi ügyeinek, követeléseinek a felkarolását, valamint az elégedetlenkedő alsóbb rétegek harcainak a megszervezését tűzték ki célul – nem mellékesen az akkor érvényben lévő Komintern-rendelkezőknek megfelelően. A szervezetben egyre többen követelték a már belső körökben korábban eldöntött végleges „elszakadást” az OMP-tól. Úgy tűnt tehát, hogy hamarosan megéri az idő a „nemzeti-forradalmi mozgalom következő szintre emelésére”.⁸⁷

Ebben az időszakban az OMPE számára a tagtoborzás és a szimpatizánsok megnyerésének legeredményesebb módja a sajtón keresztül kifejlesztett propaganda volt. A kolozsvári Központi Bizottság felvette a kapcsolatot azokkal a személyekkel, akiknek a címére az újságjaikat előfizették. Esetenként behívták a marosvásárhelyi vagy a kolozsvári központba az illetőt, és felkérték helyi szervezet kialakítására az adott településen. Néha paraszt-instruktori megbízással küldték ki valamelyik bizottsági tagot, aki tanácsokat adott, segített a legfontosabb szervezeti keretek – heti gyűlés, elnök megválasztása stb. – megteremtésében. Legtöbbször ezt a szerepet Mayer László, Mezei Lajos kolozsvári kommunista munkás, az ugyancsak kolozsvári Osztrovszki György mérnökhallgató vagy Séra Zoltán látta el. Az OMPE elővigyázatosságból szerkesztőségi irodákat nyitott pártirodák helyett, attól tartva, hogy a hatóságok fel fognak lépni a szervezet ellen. Ez a félelem nem bizonyult alaptalannak: az OMPE működését a román cenzúra és a rendőrségi, valamint a csendőrségi szervek, ahol csak tehettek, gátolták.

A csoport az OMPE lapjaként kezdetben a Radványi József, majd Csörgő Lajos neve alatt megjelenő *Ellenzéki Közlöny*t adta ki. Ez azonban csak három számot ért meg, sőt a kiadványt Szászfenesen terjesztő Vincze János és Csűrös István ellen eljárást indítottak. A korszakban jellemző módon a román hatóságok a szervezkedés mögött magyar irredenta célokat sejtettek.⁸⁸ Ezt követően, 1933 őszén indították meg a már említett *Népakarat* című újságot. A lap tizenöt számot ért meg, 1934 januárjára ezt is betiltották. Ezután a *Népakarat* szerkesztősége Marosvásárhelyre költözött. A Maros menti városban ugyanis ekkor nem volt ostromállapot, szemben

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Legalábbis ez derül ki a szászfenesi helyi hatóságok jelentéséből, amelyben azzal vádolták Vinczét és Csűröst, hogy revizionista propagandát folytatni mentek Szászfenesre. Vincze János és Csűrös István peranyaga [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D6385. f. 1–4.

például Kolozsvárral, és így a zavartalanabb működésben bizakodtak. Az ekkor alapított *Székelyföldi Népakarat* azonban csak három számot ért meg: a hatóságok megállapították azonosságát a korábban Kolozsváron kiadott *Népakarattal*, és ezért megszüntették a megjelenését.⁸⁹ Mindeközben a szerkesztőségekben is nagy volt a fluktuáció: voltak, akik hosszabb-rövidebb időre kimaradtak, visszavonultak a politikai aktivitástól. Az időközben álláslehetőséghez jutó fiatalok jellemző módon kimaradtak a mozgalmából.

Az újságjaik célközönsége elsősorban a romániai magyar vidéki lakosság volt. Körükből már korábban is kerültek ki néhányan, akik kommunistáknak vallották magukat. Ezeknek a magyar szegényparasztoknak a magyar proletárdiktatúra vagy az orosz forradalomban való részvétel jelentette azt a meghatározó tapasztalatot, amelyik alapján érzékenyekké váltak azoknak a társadalmi igazságtalanságoknak és politikai visszaéléseknek a marxista gyökerű kritikájára, amelyeket a romániai kapitalista rendszer működése során nap mint nap érzékelhettek. Akadt olyan is, aki valamelyik vallási szektából való kilépése után kezdett el kokettálni a „másik vallással”, és később egyenesen „buzgó térítőként” lépett fel közösségében. A kommunizmus ellen meggyőződésből harcoló Gyárfás Elemér a Székelyföldet tartotta a szovjet propaganda felforgató tevékenységének különösen kitettnek. Abból indult ki, hogy a székelyek régi társadalmi berendezkedésének fontos részét tette ki a közös tulajdon és gazdálkodás, illetve, hogy a történelmük során a vidék lakói előszeretettel csatlakoztak a központi hatalommal szemben kibontakozó politikai mozgalmakhoz. Gyárfás szerint a székelyeket ugyancsak „fogékonnyá tette a bármely oldalról jövő ellenzéki irányzatok számára” a román kormányzat azzal, hogy az agrárreform során lerombolta az igazságérzetüket és a tulajdonjog tiszteletét, valamint megfosztotta őket a fő jövedelemforrásuktól.⁹⁰

1933-tól kezdődően az OMPE-t szervező fiatal kommunisták közül sajtópereket indítottak Demeter János, Séra Zoltán és Vincze János ellen. Ugyanakkor sokszor hivatalosan közölt indok nélkül betiltották a lapjait, ráadásul gyakoriak voltak az akár hónapokig tartó ideiglenes őrizetbe vételek. Mégis legnagyobb port Bányai ügye kavart, aki az 1930/1931-es tanévtől kezdve a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium helyettesítő francia tanára volt.⁹¹ A huszonhat éves fiatalembert iskolája 1933. szeptem-

⁸⁹ Mayer László és Horváth Sámuel pere [román nyelven]. 1935. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 104.

⁹⁰ Gyárfás Elemér: A szovjet-propaganda és a romániai magyar kisebbség. *Magyar Kultúra*, 1931.

⁹¹ Bányai László nyilatkozata. [román nyelven]. 1931. október 5. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale ale României Harghita (Román Nemzeti Levéltár Hargita Me-

ber 28-án Brassóba küldte az ott érettségiző diákok felügyeletére. Szeptember 30-án este Bányai a brassói vasútállomásra egy kommunista propagandaanyagokat tartalmazó borítékkal ment, ahol – már korábban követték a titkosszolgálat emberei – igazoltatták, megmotozták, és előzetes letartóztatásba helyezték. A nála talált kommunista újságok és párthatározatok mellett Bányai birtokában volt egy olyan vázlat is, amelyik a Csík megyei kommunista csoportosulások áttekintését adta.⁹²

Bányai azzal védekezett, hogy nem tudott a boríték tartalmáról, és csak a Magyar Párt ellen megfogalmazott dokumentumok Csíkszeredába szállítását vállalta el egy ismeretlentől. Az ellene indított perből kiderült az is, hogy Bányai már tanári működése közben kommunista eszméket terjesztett a diákjai között. Így például Merly István tizenkilenc éves, a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnáziumtól eltanácsolt diák is a hatása alá került.⁹³ A tanulmányait az udvarhelyi római katolikus főgimnáziumban folytató Merly felvette a kapcsolatot az ottani kommunista sejtekkel, és a baráti köreibben is megpróbálta terjeszteni a kommunista eszméket. Végül Bányai és Merly levelezése, de a Bányainál talált dokumentumok sem bizonyultak elégnek ahhoz, hogy elítéljék a két vádlottat. Annak ellenére, hogy végül felmentették, a Csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium igazgatója, Papp István azt kérte, hogy távolítsák el állásából. Majláth püspöknek írt levelében Papp Bányait alkalmatlannak ítélte a katolikus intézményrendszerben való további működésre.⁹⁴

gyei Kirendeltsége – innen: DJANH). Fondul Gimnaziul Romano-Catolic de la Șumuleu Ciuc (A csíksomlyói Római Katolikus Főgimnázium Fondja – innen: Fond 72). D1931/18. f. 100.

- ⁹² Bányai állítása szerint Ioan Munteanu brassói Sziguranca-detektív provokációjának esett áldozatul akkori tapasztalatlansága okán, s olyan dokumentumokkal vádolták, amelyeket házkutatások során gyűjtöttek össze, s adtak át neki. Bányai László: *Válaszúton*. Id. kiad. 125–127.
- ⁹³ Merly István (Mezőpetri, 1914. jún. 28. – Budapest, 1969. nov. 27.): újságíró, tudósító, a Magyar Távirati Iroda (MTI) olvasószerkesztője. Parasztcsaládból származott. Első írásai a szatmári *Szamosban* és a kolozsvári *Falvak Népe*ben jelentek meg. Dolgozott a *Brassói Lapok*nál is. 1939-ben költözött Magyarországra, ahol újságíróként tevékenykedett. Lásd: Merly István szócikk a Magyar életrajzi lexikonban (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/merly-istvan-76D82/> – Utolsó letöltés: 2019. november 14-én.)
- ⁹⁴ Bányai eltávolítását Papp István, a főgimnázium igazgatója javasolta. Majláth Gusztáv Károly római katolikus gyulafehérvári püspöknek címzett levelében, amelyben beszámol Bányai letartóztatásáról, így ír: „...akármilyen is legyen a bírói ítélet, kath. gimnáziumi tanár, véleményem szerint, Baumgarten László többé nem lehet”. Emellett Bányai unokatestvérének köztudott kommunista érzelmeire hivatkozva, Mayer

A román állam szervei a magyar kommunisták mozgolódásának fel-fogott szervezkedésekre 1934 nyarán is többször lecsaptak. Kihasználva, hogy az érvényben lévő ostromállapotra hivatkozva még a magánlakásokon tartandó gyűléseket is be kellett volna jelenteni,⁹⁵ Kolozsváron tizenhét másik személlyel együtt Séra Zoltánt is őrizetbe vették.⁹⁶ Osztrovszki Györgyöt hasonló körülmények között fogták el Aradon tizenhat másik OMPE-taggal együtt.⁹⁷ A végül csak rövidebb időre szóló őrizetbe vétel elrettentő hatással bírt: ezek után többen kerültek a szervezetet, félve a retorzióktól. Mások ezzel szemben éppen ezt követően váltak aktívabb tagokká.

László apját, Mayer János tanár nyugdíjaztatását is kérte, tekintve, hogy „a házban és a családban van a baj csírája”. *Papp István igazgató levele Majláth püspökhöz*. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 12. D9175. f. 12.

⁹⁵ Ehhez lásd: Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T. – Erdélyi Tudományos Intézet Kolozsvár, 1944, 88–97. (Online: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf891.pdf – Utolsó letöltés: 2019. április 5-én.); Pintilescu, Corneliu: *Dezbaterii publice privind decretarea stării de asediu în România (1918–1933)*. *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*, 2018, 303–318. (Online: http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2018/19_Pintilescu.pdf – Utolsó letöltés: 2019. április 5-én.)

⁹⁶ Séra Zoltánt, valamint Demény Dezső újságíró, Stan József kovácsot, Szepesi Sándor szabót, Balogh Sándor cipészt, Karácsony Zoltánt, Tamer József csizmadiát, Kozokovics Istvánt, Mogyoros Istvánt, Lóránd Ferenc katonát, Nagy Istvánt, Kiss Erzsébetet, Toli Sándor kaskót, Oláh Anikó háziasszonyt, Kilyén Adalbert mázoló és Nagy Mártont augusztus 16-án tartóztatták le. Hiába hivatkoztak arra, hogy az OMPE működését a Választási Bizottság engedélyezte. (Megjegyzés: a román nyelvű dokumentumokban a magyar neveket helytelenül, hangzás alapján írták le, így előfordulhat, hogy itt is hibásan szerepelnek.) A Kolozs megyei rendőrség 1934. szeptember 1-i jelentése a Bukaresti Rendőrfőkapitányságnak. [román nyelven] ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 42.

⁹⁷ Július 17-én 23 óra körül az egyik járőröző rendőr arra lett figyelmes, hogy a Románul utca 5. szám alá egyre többen mennek be, nagyjából azonos időközönként. Közük több ismert kommunistát is azonosított, majd a gyűlés megfigyelésének a feleltetésének való jelentése után visszatért társával a gyűlés színhelyére, és ott letartóztatta Osztrovszki György mellett Varga Károly kereskedelmi tisztviselőt, Bodorizán Károly cipészt, Katona Antal lakatost, Kolozsvári Tibor magántisztviselőt, Pikó Mária és Pikó Rózsi munkásnőket, Téglási József asztalost, Vörös János kereskedelmi alkalmazottat, Pala József csizmadiát, Kiss József kereskedelmi alkalmazottat, Kovács János kereskedelmi alkalmazottat, Hass Albert szobafestőt, Virtschafter András borbélyt, Molnár Lajos öntödei munkást, Erdélyi Károly kereskedelmi alkalmazottat, Pantelic Emil lakatost és Hegedűs Lajost. Mindannyian a Választási Bizottság által elismert OMPE-re hivatkoztak, és azt mondták, hogy a helyi szervezetet szeretnék megalapítani. A Temesvári Rendőrség által a Bukaresti Rendőrfőkapitányságnak küldött, 11523/1934-es számú jelentésének másolata [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 87.

4. A MADOSZ létrehozása és alapítói

Az OMPE „nemzeti-forradalmi szintre emelésére” 1934 augusztusában került sor. Az augusztus 9-én kiküldött, központi konferenciára felhívó körlevélben a vidékről Marosvásárhelyre delegálandó képviselőknek azt hagyták meg, hogy készüljenek fel abból, amit a településeiken és a környéken az általános hangulatról mondani tudnak, valamint, hogy keressenek olyan helyi ügyeket, amelyeket a szervezet felkarolhat. A felhívásban ugyanakkor az is szerepelt, hogy a körlevelet elolvasás után semmisítsék meg – feltehetően azért, hogy hatósági fellépés esetén ne legyen, amire alapozva perbe foghatják az esemény szervezőit.⁹⁸

A Romániai Magyar Dolgozók Országos Szövetségét ezen az 1934. augusztus 18–19-i hétvégére, Marosvásárhelyre összehívott találkozóan alakították meg.⁹⁹ A gyűlésen Mayer számolt be a politikai, valamint a szervezeti helyzetről, és azt is javasolta, hogy alapítsanak további helyi szervezeteket.¹⁰⁰ Az ettől kezdve magát független politikai alakulatnak tekintő szervezet titkára és elnöke Mayer László, illetve Blázi István¹⁰¹ kályhásmeister lett.¹⁰² Tagjai közül a Sziguranca név szerint Balogh László kolozsvári

⁹⁸ *Instrucțiuni ale Biroului central al Opoziției Partidului Maghiar cu privire la conferința pe țară ce urma să aibă loc* [Az Országos Magyar Párt Ellenzéke Központi Bizottságának az országos konferenciára vonatkozó instrukciói]. 1934. augusztus 9. ANR ANIC. Fond 27. R375. C306–309.

⁹⁹ A MADOSZ megalakításának a dátuma így 1934. augusztus 19. Bányai László önéletrajza szerint erre a marosvásárhelyi mai Săvinești utcában (1920 után Coresi, 1940 után Vas Gereben, majd 1966 után Săvinești utca – erre lásd: Pál-Antal Sándor: *A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1997, 174. Online: http://www.adatbank.ro/html/cim_pdf898.pdf – Utolsó letöltés: 2017. június 15.) került sor.

¹⁰⁰ Mayer László és Horváth Sámuel pere, 1935 [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 105.

¹⁰¹ Bányai László visszaemlékező szövege szerint Blázi István kályhásmeisterre csak azért volt szükség, mert a Munkás Paraszt Blokk egykori aktivistájaként megbízható embernek számított, de ugyanakkor a hatóságok nem tartották nyilván, mint kommunistát. Bányai ugyanakkor egy szóval sem említi unokatestvérét, a MADOSZ első főtítkárát, Mayer Lászlót. Bányai László: *Küzdelem a törvényesítésért. Új élet*, 1981. 6. sz., 14.

¹⁰² Bányai Lászlóval, Mayer László unokatestvérével először mint MADOSZ-főtítkár 1935 decemberében találkozhatunk. Ekkor a magyar konzul így hivatkozik Bányaira: „A Magyar Párt informatív jellegű tárgyalást folytatott a dolgozószövetség két megbízottjával: Bányai/Baumgarten/ Lászlóval és Szepesi Györggyel. Megállapítást nyert, hogy a titkárként szereplő Bányai azonos azzal a Baumgarten László volt gimnáziumi segédtanárral, aki kommunista váddal vizsgálati fogságban volt, felmentették utána, de egyházi főhatósága állásából elbocsátotta.” *Szélső baloldali közeledési kísérlet*

természettudományi, majd brassói joghallgatót,¹⁰³ Osztrovszki Györgyöt, Séra Zoltánt és Demeter Jánost emelte ki.¹⁰⁴ Bányai Lászlót ugyan még nem említették, azonban visszaemlékezése szerint az év júliusától fogva többek között ő felelt a csoportosulás szerkesztette lapok tartalmáért.¹⁰⁵ Miközben ezt nem zárhatjuk ki, valószerűtlen, hogy éppen a már egyszer vád alá helyezett Bányait ne tartotta volna a Sziguranca említésre méltónak a szervezők közül.

A frissen alakult MADOSZ az augusztus 19-i keltezésű, romániai magyarokhoz címzett és elődje, az OMPE megszokott leleplező igyekezetétől áthatott kiáltványában tett hitet korábbi OMP-ellenessége, valamint anti-revizionizmusa és antifaszizmusa mellett. „A Magyar Párt a leghitványabb áruló, a leggonoszabb haszonleső[k] csoportja által vezetett és félrevezetett szervezet. A Magyar Párt a magyar tömegeket tudatosan dobja oda a nemzetiségi elnyomás prédájának, saját magát fascista eszközéül ajánlva fel a román imperializmus összes magyarelles hadjárataihoz. Egy ilyen társasággal szemben ellenzéki munkát folytatni teljesen lehetetlen. [...] A román imperializmusnak magyar létünk ellen intézett támadásaival szemben, annak magyar párti fascista ügynökeivel szemben, de ugyanakkor az elnyomott román dolgozó tömegekkel való szolidaritásunk hangsúlyozásával hívunk benneteket harcra magyar nemzeti szabadságunkért! A R.M.D.SZ. a magyar parasztok, munkások, kisiparosok, kistisztviselők, egyszóval

az erdélyi Országos Magyar Párthoz tárgyú kolozsvári konzuli jelentés a Magyar Külügyminisztériumnak. Kolozsvár, 1935. december 11. MNL OL. Külügyminisztérium Politikai Osztály Reservált Iratai – K 64. HU-MNL-OL-K 64-64. cs.-27 (1935)-858/res.pol./1935; (Megjegyzés: Szepesi György tévesen szerepel a dokumentumban, Szepesi Sándorról van szó.) A MADOSZ számára elnökként meghatározó Kurkó Gyárfás az előbb említett Szepesi Sándort váltotta 1937-ben a MADOSZ élén. A kolozsvári Rendőrfőkapitányság 325/1936-os számú jelentése [román nyelven]. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 213–214.

¹⁰³ Balogh László 1914. május 13-án született a mai Háromszék megyei Barátoson római katolikus magyar családban. Balogh László adatait tartalmazó lap [román nyelven]. (Balogh László adatainak forrása: Project ANDCO – Analysis Network Diagrams From Communism – <http://www.andco.ro/aplicatie/>) Balogh már 1933-ban részt vett a kolozsvári kommunista diákmozgalomban, és így került be az OMPE-ben, majd a MADOSZ-ban tevékenykedők közé. 1935 után nem vett részt a politikai életben. 1933-ban zárták be három hónapra börtönbe, mert kampányidőszakban kommunista propagandának minősített beszédet tartott egy kommunista temetésén. (Adatok forrása: www.ilegalisti.ro)

¹⁰⁴ Egy új magyar politikai szervezet a fővárosban – A romániai magyar munkások és parasztok szövetsége [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4299. f. 8.

¹⁰⁵ Ugyanakkor maga Bányai se állítja, hogy magán a MADOSZ megalakulását kimondó konferencián részt vett volna. Bányai László: *Válaszúton*. Id. kiad. 156–157.

a munkáiból (sic!) élő magyarok százezreinek politikai tömegszervezete. Ebben a szervezetben kell tömörülnie minden romániai magyar dolgozónak, otthagya a nemzeti színű, de a magyar népet lépten nyomon becsapó magyar pártokat. [...] A háborús uszítások ellen a magyar és román dolgozók egymásra uszítása ellen! A revizionista és antirevizionista háborús propaganda ellen! A román és magyar dolgozók szolidaritásáért, a fascista lenyomás (sic!) és terror és az imperialista háború előkészítése ellen! Az irredenta és revíziós maszlagok ellen, az önrendelkezési jogért! Az összes elnyomott nemzetek politikai szabadságáért, az elnyomó nemzettől való állami különválás jogáig!” – zárult a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége Központi Bizottsága által aláírt politikai kiáltvány.¹⁰⁶

Az osztályharcos szemléletű, túlzó és egyoldalú kiáltvány nem sokban tért el az Országos Magyar Párt Ellenzéke működése idején szerkesztett politikai programtól. Ugyanakkor visszaköszöntek belőle a Kommunisták Romániai Pártja V. kongresszusán a Komintern küldöttje, Kun Béla által mondottak.¹⁰⁷ Ezek szerint a MADOSZ-nak „Horthyval, a magyar burzsoáziával, és a román imperializmussal” is szembe kellett helyezkednie. Itt olvashatjuk azt is, hogy a párt a magyar parasztokat, munkásokat, kisiparosokat és kistisztviselőket szerette volna soraiban tudni, illetve az ő képviselőikre kívánt vállalkozni.

A román titkosrendőrség értesülései szerint a szervezet célja a társadalmi osztályok közötti gyűlölet szítása, a román állam elleni magyar tömegmozgalmak szervezése, valamint a magyaroknak a román uralom alóli felszabadítása volt. Mivelhogy a MADOSZ-t álcázott szélsőbaloldali mozgalomként azonosították, szoros megfigyelését irányozták elő.¹⁰⁸ A MADOSZ megalakulását ilyen név alatt éppen ezért egyelőre nem voltak hajlandók elismerni. Erre csak két évvel később került sor, amikor a Központi Választási Bizottság 1936. január 8-i, 22-es számú engedélyével a szervezetet a román politikai élet jogi szempontból legitim résztvevőjének nyilvánította, és a párt számára a hexagon, vagyis a hatszög választási jel használatát engedélyezte.¹⁰⁹

¹⁰⁶ *Manifest semnat CC al Asociației Muncitorilor Maghiari din România, intitulat: „Maghiari din România”, care cheamă la luptă pentru apărarea drepturilor minorității maghiare* [„Magyar testvérek” című, a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége által jegyzett manifesztum]. 1934. augusztus 19. ANR ANIC. Fond 27. R375. C324–332.

¹⁰⁷ Lásd 5. lábjegyzet.

¹⁰⁸ Mayer László és Horváth Sámuel pere, 1935 [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 109.

¹⁰⁹ A kolozsvári Rendőrfőkapitányság 325/1936-os számú jelentése [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 214.

Ha csoportként tekintünk¹¹⁰ azokra a fiatal értelmiségiekre, akik a MADOSZ létrehozásában, illetve kezdeti működésében kiemelkedő szerepet játszottak, akkor a következő származási és szocializációs jellegzetességeket állapíthatjuk meg.¹¹¹ Térképre vetítve a csoport tagjainak születési helyeit, azt látjuk, hogy azok a Bánságtól a Partiumot érintve húzódnak széles sávban Erdélyen át egészen a Székelyföldre. A csoport tagjai Erdély és a Bánság, valamint a Partium különböző tájegységeiről származtak, tehát nem egy adott vidék, mondjuk a Székelyföld területén szerveződő fiataljaikról volt szó, hanem egy szélesebb körű földrajzi tér – a Romániához került, egykor az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező területek – kisebbségi fiataljairól. Közös jellemzőjük, hogy 1904 és 1914 között, „a boldog békeidőben” születtek, az Osztrák–Magyar Monarchia keleti részén. A vizsgált csoport legidősebb tagjai, Csögör Lajos és Nagy István már a tizenhat éves korukban is betöltötték, míg a legfiatalabbak, Csűrös István és Osztrovszki György alig voltak hatévesek, amikor megtörtént a kezdeti szocializációjuk körülményeit radikálisan átformáló változás Európában: a Magyarország számára vereséggel záruló első világháború utáni rendezés során, a trianoni békeszerződésnek megfelelően Erdély, a Bánság egy része és a Partium Románia részévé vált.

¹¹⁰ Az egykori madoszosok kutatására ideális módszernek ígérkezne a prozopográfia módszere. Ehhez azonban korántsem rendelkezünk elegendő forrással. Kutatásaim alapján a jelenleg elérhető források csupán a kollektív biográfia módszerének használatát teszik lehetővé. A prozopográfiai módszerről bővebben lásd: Paksa Rudolf: *Prozopográfia vagyis „kollektív biográfiai elemzés”* (A Horthy-kori magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In Ballabás Dániel (szerk.): *Módszertani tanulmányok. Konferenciák, műhelybeszélgetések VIII.* Líceum Kiadó, Eger, 2013, 7–19.

¹¹¹ Bányai László, Balogh Edgár, Méliusz József, Mayer László, Csögör Lajos, Csűrös István, Demeter János, Vincze János és Nagy István. Ezek közül Nagy István ugyan írásaival részt vett a csoportosulás munkájában, s főleg a Vásárhelyi Találkozó után politikailag is szerepet vállalt a madoszosokkal közösen, ugyanakkor magát nem madoszosként, hanem munkásértelmiségiként határozta meg. Így csak részben illik ebbe a csoportosulásba. Balogh Edgár – ámbár a csoporthoz csak lazán kötődött –, hiszen ekkor még Csehszlovákiában élt, azonban a Sarlóban kifejtett munkájával nagy hatással volt az erdélyiekre, akik közül Méliuszt barátjaként tartotta számon, és majd Erdélybe költözése után tevékenyen is részt vett a népfrontos MADOSZ építésében. Felmerülhet még Balogh László, Séra Zoltán és Tamás Gáspár neve, akiket a csoportelemzésbe bevonhattam volna. Balogh ugyan fontos szerepet játszott az OMPE alapítása idején, és 1935-ig a MADOSZ-ban tevékenykedett, azonban írásaival kevésbé járult hozzá az szervezet gondolatiségéhez. Séra Zoltánról nem áll elegendő adat a rendelkezésemre ahhoz, hogy bevonhassam az elemzésbe. Tamás Gáspár – habár fontos szereplője volt a MADOSZ-nak 1936 és 1938 között – nem került be ebbe a csoportelemzésbe, mert ő csak később csatlakozott a szervezethez.

Ezeknek a fiataloknak az új állapot, a húszas évek Romániája – Balogh esetén Csehszlovákia – már szocializációs mindennapjaik része volt, szemben a szüleikkel és az előttük járó generációval, amelynek tagjai kiforrott személyiségekként, felnőttként éltek meg azt, hogy – képletesen fogalmazva – „áttették a fejük felett a határt”. Talán ennek is köszönhetően azt keresték, hogyan lehetne meghaladni az előttük járók egyezségét a román elittel, és megváltoztatni a román–magyar együttélés kereteit. Közülük többen – mint már említettem – Dimitrie Gusti bukaresti professzor hatása alá kerültek, és a román nép megismerését, valamint a professzor módszereinek az erdélyi magyarok körében való alkalmazását szorgalmazták.

A multietnikus környezet számukra Erdélyben és Csehszlovákiában egyaránt általános élettapasztalatnak számított. A román–magyar–német párhuzamos jelenlét, valamint a zsidókkal és örményekkel való érintkezés többségük gyerekkori világának és mindannyiuk fiatalkorának szerves részét képezte, és mindez megerősíthette bennük a más nemzetekkel szembeni elfogadást. A multietnikus környezet mellett a csoport tagjainak nagyobb részénél megfigyelhető, hogy felmenőik különböző nációkból származtak. Ez is szerepet játszhatott abban, hogy idővel az III. Internacionálé nemzetközisége, illetve a „népek barátságának” baloldali elve fele orientálódtak, valamint abban is, hogy antifasiszta meggyőződésük az antiszemitizmus határozott elítélésével társult. A csoport tagjai mindannyian magyarnak vallották magukat, és kivétel nélkül a magyar kultúrkörben szocializálódtak.¹¹²

¹¹² A második világháború után Vincze János románul – Ion Vințe – írta a nevét. Később mások is ugyanígy tettek (például „Ladislaw” Bányai).

1. táblázat A korai MADOSZ-t meghatározó értelmiségiek csoportja

	Születési hely, idő	Család vallása	Szociális háttér	Iskolák	Foglalkozás a harmincas években
Bányai László (Eredeti név: Baumgarten)	Körösbánya, 1907.10.17.	r. k.	Apja német származású ügyvéd, bíró, majd törvényszéki tanácselnök. Apját korán elvesztette. Anyja a csíkszentkirályi Ferenczi családból származott.	Középiskolát Gyulafehérváron végzett, egyetemi tanulmányait pedig Budapesten, Grenoble-ban és Párizsban folytatta.	Középiskolai, majd francia magántanár. Közíró.
Balogh Edgár (Eredeti név: Kessler)	Temesvár, 1906.09.07.	r. k.	Apai oldalról erdélyi szász katonacsalád. Anyja a Zichyek fegyverkovácsának volt a lánya. Anyai ági családnevét, a Baloghot 1926-ban vette fel.	A pozsonyi reálgimnáziumban végzett, majd pedig Prágán hallgatott filozófiát.	Közíró, újságíró.
Csőgör Lajos	Nagysármás, 1904.03.18.	ref.	Apja dunántúli eredetű pékmester, anyja a szászrégeni Mélis családból származott.	A nagyenyedi Bethlen Gábor Gimnáziumban tanult, majd elkezdte a fogorvosit Szegeden. Kolozsváron fejezte be a tanulmányait.	Fogorvos a nagyenyedi Bethlen Gábor Gimnáziumban.
Demeter János	Kerlés, 1908.07.06.	r. k.	Apja falusi jegyző, anyja a Beszterce-Naszód megyei Vicérről származott.	Kolozsváron és Székelyudvarhelyen az ottani római katolikus gimnáziumokban tanult. Ezt követően Kolozsváron hallgatott jogot – 1932-ben doktorált.	Újságíró, közíró, jogász, ügyvéd.
Mayer László	Csikvárdotfalva (Csíksomlyó), 1908.09.05 ¹¹³	r. k.	Apja, a besztercei szász származású Mayer János, a csíkszeredai gimnáziumban német-magyar szakos tanár volt, miközben az iskola aligazgatói tisztségét is betöltötte. Anyja a csíkszentkirályi Ferenczi családból származott.	A nagyváradi jogi karon tanult.	Ügyvéd.
Méliusz József (Eredeti név: Nelovánkovits)	Temesvár, 1909.01.12.	r. k.	Apai felmenői horvátok voltak, míg anyja lengyel és német ősöktől származott. Apja 1918-ig közhivatalnok volt, az impériumváltás után kereskedelemmel foglalkozott.	Temesváron végezte el a piaristáknál a reálgimnáziumot. Ezután Kolozsváron, Budapesten, Zürichben és Berlinben tanult református teológiát.	Újságíró, költő.
Nagy István	Kolozsvár, 1904.02.22.		Kolozsvári munkáscsaládból származott.	A négy osztály elemiit végezte el.	Író, közíró.
Vincze János	Lippa, 1910.09.01.	ref.	Apja magyar köztisztviselő volt.	Kolozsváron a Kereskedelmi Főiskolán tanult könyvelőnek.	

r. k. – római-katolikus; ref. – református

¹¹³ Román forrásokban 1919-et jelölték születési évként.

A húszas években még személyiségfejlődésük elején álló fiatalok a későbbi munkásíró és négy emelit végző Nagy István kivételével eminens tanulók voltak, többen közülük irodalommal kacérkodtak, és Nagy kivételével mindannyian egyetemi tanulmányokat folytattak. Szinte mindegyikük egyetemistaként találkozott a marxizmussal, amelyet különböző értelmiségiek (Antal Márk, Tihanyi Erzsébet) közvetítettek számukra. Ezek a világra nyitott, érdeklődő, intelligens fiatalok a marxista szövegek értelmezésével, és az ezek kapcsán folytatott vitákkal eltöltött időn kívül baloldali gondolatokkal és személyekkel az egyes települések mindennapjaiban is találkozhattak. Az olyan hitelesnek számító munkásmozgalmi aktivistákkal való érintkezés is fontos lehetett, mint a csíki kommunista Berkovics Bertalan Bányainak. A fiatal tanár Bányai volt osztálytársa, Berkovics gyözködésének engedve kezdett el titokban röpiratokat szerkeszteni. Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy legtöbbjük már marxistává válása előtt forgatta a Dienes László, majd Gaál Gábor szerkesztésében Kolozsváron megjelenő *Korunk* folyóiratot, sőt néhányuk – például Méliusz és Bányai – álnéven cikkeket, tanulmányokat is közöltek benne. Méliusz egykori mentora, Kuncz Aladár 1931-es halála után teljes mértékben Gaál Gábor befolyása alá került.¹¹⁴

A három szinten történő, óvatosan általánosítható hatáshoz – a helyi munkásmozgalmi emberek, a marxista szemináriumok és a külföldi tapasztalat – kapcsolódik történeink tere, a gazdasági válság sújtotta és nyomorgó, feszültségekkel teli, a nemzetiségi elnyomást hivatalos politikaként úzó harmincas évek Romániája. Ráadásul éppen a harmincas évek elején vezették be újra számos ipari városban a Nemzeti Parasztpárt hatalomra kerülése után rövid ideig felfüggesztett ostromállapotot. Nemzetközi szinten pedig – Méliusz tapasztalatainak megfelelően – Hitler hatalomra jutásával kieleződni látszott a fasizmus és a kommunizmus közötti élethálharc, ami a polgári demokráciákból való széles körű kiábrándultságot vont maga után. Ez is közrejátszott abban, hogy említettek az antifasizmus és a kommunizmus mellett döntöttek.

A harmincas évek első felében a radikalizálódó fiatalok közül azok, akiknek idegen hangzású neve volt, magyarosították a családnevüket. Így Nelovánkovits Józsefből előbb Melius N. József, majd Méliusz József, Baumgarten Lászlóból Bányai B. László, majd Bányai László lett, míg Mayer László a nevét Magyarossy Lászlóra változtatta.

¹¹⁴ A temesvári író később úgy emlékezett vissza Gaálra, akivel 1933-ban már közösen szerkesztették a *Korunkot* mint az életét lényegesen meghatározó apafigurára. Ugyanakkor a *Korunkkal* való kapcsolat, és az oda álnéven történő írás nem csak rájuk volt jellemző. Így például Jancsó Elemér is írt a folyóiratba Dezséri György álnév alatt.

A csoport több tagja ugyanebben az időszakban választott párt magának. Többen – Bányai László, Méliusz József, Csögör Lajos – zsidó származású polgári lányt vettek feleségül, és ennek bizonyos mértékben politikai vonzata is volt. Méliusz József így írt erről későbbi feleségének, Klárának címzett 1933. szeptember 2-i levelében: „Most vonultak be egy hónapra orvos barátaim. Az egyikkel nagyon jól vagyok, Csögör dr.-ral, nagyszerű koponya, és erősen mélyen benne van a dolgokban. Csögör dr. különben szintén zsidó lányt vesz el, és amint hallom, Bányai Baumgarten László is, aki a mi csoportunkhoz tartozik (irodalomtanár), és szintén benne van a dolgokban. Így mi, az *Erdélyi Fiatalokról* levált forradalmi vonal gyakorlatban is bizonyítjuk, hogy nem vagyunk fasiszta antiszemiták.”¹¹⁵

Az általános csoportjellemzőkből következően a „madoszos értelmiségi” óvatosan általánosított képe így néz ki: multietnikus környezetből származik, vegyes nemzetiségű felmenőkkel rendelkezik, de magyar identitású fiatalként szocializálódik Nagy-Romániában; nemzedéki lázadás részeseként, a korábbi politikusi generációval elégedetlenül, ugyanakkor új utat keresve kezd szimpatizálni a baloldali gondolatokkal; erre hármas hatás – helyi mozgalmi emberek, marxista körök és külföldi tanulmányút – vezet, amihez az 1930-as évek Romániájának miliője, valamint a kommunizmus és a fasizmus európai harcában való állásfoglalás szükségességének az érzete társul. A harmincas évekre ezt a szocializációt, valamint ezeket a tapasztalatokat, illetve a rendszeren kívüli megoldás keresését tovább erősítették a román állam kezdeti elnyomó fellépései a szervezetalapítási próbálkozásaikkal szemben, valamint az akkori romániai magyar elitnek a csoporttal és azok tagjaival szembeni elutasító hozzáállása is.

A csoport több címen futó kiadványaiból kirajzolódik egy valamiféle MADOSZ-„ideológia” is. A népi gondolatból merítő eszmei beállítottságnak fontos része volt az elit köznéppel szembeni felelőssége, mindenekelőtt a parasztság felvilágosítása és felelemelése. Mindez a Szovjetunió iránti rokonszenvvel és a magyarországi revíziós propaganda elleni kiállással társult. Ezeknek az értelmiségieknek a magát ellenforradalmiként és anti-kommunistaként meghatározó Horthy-rendszer revizionizmusa kezdettől fogva ellenszenves volt. Maga Demeter János is azért vesztette el korábban a kolozsvári *Ellenzéknél* az állását, mert manifesztumot szerkesztett, hogy kifejezze tiltakozását Karikás Frigyes erdélyi származású magyarországi

¹¹⁵ Méliusz évtizedekkel később ezt még azzal egészítette ki, hogy akkor úgy érezte, hogy fiatal magyar értelmiségiként a polgári zsidó lányok megfelelőbb, műveltebb partnerek tudnak lenni számára, mint a magyar vagy román polgári lányok. Megjegyzés: kiemelés a szövegben tőlem. Molnár Gusztáv: *Beszélgetések Méliusz Józseffel (1930–1939)*. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2012, 180.

kommunista statáriális bíróság elé való állítása ellen. A csoport több tagja Demeterhez hasonlóan már korábban szembekerült az akkori magyar vidéki – például Méliusz Domokos Pál-Péterrel – és városi-polgári elit – például Bányai Gyárfás Elemérrel – egy részével.

Nézeteik szerint a trianoni határokkal létrejött kisebbségi problémák megoldása kétféle módon volt elképzelhető: az egyik lehetőségnek a népek végső felszabadulását, az osztálytársadalom megszűnését, valamint a Szovjetunió berendezkedésének az alkalmazását tartották, amely reményeik szerint teljesen kiiktatta volna a kisebbségi problémát. A másik ezzel szemben a kapitalizmus legrosszabb fajtájának gondolt fasiszta berendezkedést, és a német revíziós célok, valamint a fasiszta terjeszkedés kiszolgálását jelentette volna. Ennek megfelelően elítélték a Horthy-korszak rendszerének revizionizmusát, valamint a magyar kormány által befolyásolt Országos Magyar Pártot is.¹¹⁶

5. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége vázlatos története

A MADOSZ történetét három nagyobb részegységre lehet bontani: a nemzeti-forradalmi, a népfrontos, illetve a Ribbentrop–Molotov-paktum utáni időszakra. A szervezet megalakítása és Bányai László főtitkári szerepkörének a betöltése közötti időszak a „nemzeti-forradalmi” időszak. Mint az előbbieken részletesen bemutattam a MADOSZ-t 1934. augusztus 19-én Marosvásárhelyen alapították kommunista érzelmű diákok. Tagszervezeteihez csatlakoztak az 1933. június 13-án Demeter János vezetésével alakult Országos Magyar Párt Ellenzékében (OMPE) tevékenykedők is. Az OMPE és a MADOSZ megalakítása mögött ugyanaz a Kohn Hillel állt, akit eredetileg a Kommunisták Romániai Pártja (KRP) 1931-es V. kongresszusa határozatainak megfelelően az OMP-n belüli ellenzék létrehozásával megbíztak. A MADOSZ első titkára Mayer László jogászhallgató, első elnöke pedig a korábban a Városi és Falusi Dolgozók Blokkjában tevékenykedő Blázi István kályhás lettek. A Kolozsváron székelő Központi Titkárság ismert tagjai ekkor: Demeter János, Vincze János, Mezei Lajos és Osztrovszki György. A szervezet egyszerre vallotta magát a Horthy-korszak ellenforradalmi rendszere, a román hatóságok és az Országos Magyar Párt ellenfelének. Annak ellenére, hogy a madoszosok látszólag a törvényesség keretei között működtek, valójában a Komintern akkori politikai irányvonalának

¹¹⁶ A MADOSZ megalakítása, valamint a szervezetet létrehozók csoportjának az elemzése egy korábbi szövegem javított, átalakított és kibővített változata. Főcze János: A Magyar Dolgozók Országos Szövetségének 1934-es megalakítása és megalakítói. In Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19–20. századi történetéhez.* Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2018, 107–147.

megfelelően a Párizs környéki békék teremtette nemzetközi rendszer megbontását, illetve a különböző sérelmeket elszenvedő tömegek megszervezését tűzték ki célul. A kommunista, de 1934 végén már MADOSZ-vonalon tevékenykedő kolozsvári munkás, Mezei Lajos hathatós szervező tevékenységének eredményeként a frissen alakult nemzeti-forradalmi szervezetnek sikerült a Gyimes völgyében 1934. október 15-én két gyimesi községre kiterjedő, ám rövid ideig tartó lázadást kirobbantani, amelynek következményeként Mayer 1935. február 18-án letartóztatták, és júniusban egy és fél év börtönbüntetésre ítélték. Ugyanebben az időszakban letartóztatták Vincze Jánost, és eljárást indítottak Demeter János, valamint Séra Zoltán ellen is.

A második időszak – Bányai főtitkársága – a Komintern népfrontos politikáját képezte le Erdélyben. Ennek megfelelően a szervezet már a kelet-európai *status quo* fenntartása mellett tette le a voksát, elismert pártként nyilvánosan szervezkedett, és arra törekedett, hogy a nemzetközi antifasiszta mozgalommal építsen ki kapcsolatokat. A MADOSZ újjászervezését Mayer unokatestvére, Bányai (Baumgarten) László vállalta, aki 1935 elején Mezei javaslatára, valamint egy Komintern-aktivista, Jakabovics Jenő segítségével átvette a titkári teendőket. A szervezet elnöki székében Blázsit Szepesi Sándor kolozsvári szabó váltotta. 1935 májusában a hatóságok elfogadták az OMPE nevének MADOSZ-ra való változtatását, azonban saját választási jelet – egy hexagont, vagyis hatszöget – csak 1936. január 8-án kapott a szervezet. A Petru Groza Ekésfrontjával Bácsiban kötött szövetséggel már 1935. szeptember 24-én elkezdődött a MADOSZ népfrontos tevékenysége. Ezt az év végén a szintén Hunyad megyei Cebén bővítették tovább különböző – ugyancsak antifasiszta – szervezetekkel. A fasiszmus elleni összefogás címén Bányai és Szepesi az OMP-t is megkeresték az év novemberében – a párt azonban visszautasította a közeledést. Ezzel szemben a Nemzeti-Parasztpárthoz (PNȚ) való, a KRP által patronált közeledésük sikerrel járt. A csoportosulás lapjai különböző címek alatt jelentek meg: kezdetben Kolozsváron a *Falvak Népet* (1932. szeptember 30-tól 1933. március 19.), az *Ellenzéki Közönyt* (négy száma jelent meg 1933 áprilisa és 1934 májusa között), és majd ezt követően a *Népakaratot* (1933 ősze – 1934 januárja) állították össze. Ezután Marosvásárhelyen adták ki a *Székelyföldi Népakaratot*, a *Székelyföldi Néplapot*, és végül az *Új Szó* című újságot.

1936-ban dolgozták ki a párt programját: ez szociális és nemzeti kisebbségi jogokra vonatkozó követeléseket egyaránt tartalmazott. A szervezet munkájához ekkor csatlakozott aktívabban a korábban a felvidéki Sarlóban meghatározó szerepet játszó Balogh Edgár és Méliusz József, valamint Tamás Gáspár. A MADOSZ támogatta az 1936-os időszaki Hunyad megyei választásokon győztes nemzeti parasztpárti jelöltet. Ekkorra a MA-

DOSZ-nak Bukarestben (Agya Demeter, Osztrovszki György, Bákey Domokos és Huszár Emil vezetésével), Déván (Galambos Vilmos), Marosvásárhelyen (Forró István), Nagyváradon (Újvárosi Sándor), Gyergyóditrón (Gál Imre) és Brassóban (Jakab János) is megalakultak a helyi szervezetei. Székelyudvarhelyen március 8-án a MADOSZ szövetségre lépett a hagyományosan szintén a Nemzeti Parasztpárttal együttműködő Réti Imre vezette Kisgazdapárttal.

A szervezet első nyilvános országos gyűlésére 1936. április 19-én, Brassóban került sor. A kisiparosok képviselőjeként felszólaló Kurkó Gyárfást ezen a találkozón választották meg a brassói szervezet titkárának. A szervezet továbbra is antifasiszta és revízióellenes maradt: 1936 novemberében felhívást bocsátottak ki Nagyváradon a magyar revizionizmus ellen. December 20-án ugyanebben a szellemben Marosvásárhelyen „békegyűlést” tartottak.

1937 elején Kurkót a MADOSZ ideiglenes elnökének választották. Bányai belső körben ekkor a MADOSZ-t olyan nemzeti, forradalmi és demokrata szervezetként határozta meg, amelyik a romániai magyar parasztok, kisföldbirtokosok, munkások, kisiparosok, valamint az értelmiségiek képviselőit vállalkozott. A szervezet soraiban szívesen látott még a hatóságok előtt le nem leplezett, kommunista meggyőződésű egyéneket is. A MADOSZ magyar jellegének a megőrzése miatt a pártban a zsidó származásúak csak szimpatizánsok vagy legfeljebb egyszerű tagok lehettek. Az antirevizionizmusukban többen is felhasználható, a román állami egységet legitimáló tényezőt láttak, azonban ekkoriban ez még nem találkozott a román kormány támogatásával.

Balogh Edgár ebben az évben vállalta el a MADOSZ kulturális szekció vezetői tisztségét, és Tamási Áronhoz hasonlóan egy „ifjúsági parlament” összehívásának ötletét vetette fel. Az 1937. október 2–4. közötti Vásárhelyi Találkozón Balogh, Vincze, Méliusz, Kurkó és Bányai is részt vettek a MADOSZ tagjai közül. A találkozó vitái során született konszenzusos zárónyilatkozatban a kisebbségi lét irányelvének mások mellett a keresztény erkölcsöt, valamint a demokratikus nemzeti követelményt tették meg. A madoszosok ennek ellenére később gyakran hivatkoztak a Találkozóra úgy, mint politikai fellépéseiket legitimáló eseményre.

A MADOSZ működése alatti első és legjelentősebb kongresszusát 1937. november 14-én Brassóban tartották. Kurkót megerősítették országos elnöki tisztségében, Bányai pedig továbbra is főtitkár maradt. Rácz Gyula ugyanakkor Bányai helyettese lett. December 20–22-én az országban parlamenti választásokat tartottak, ahol a Nemzeti Parasztpárttal és a Réti-féle Kisgazdapárttal szövetségben indultak. Kurkó Csík, Czikó pedig Háromszék megyében indult – anélkül, hogy bármelyikük mandátumot

szerezett volna. A választások alkalmával egyik politikai erő sem szerezte meg a szavazatok 40%-át, és erre hivatkozva II. Károly 1938. február 8-án bevezette a királyi diktatúrát.

Az új rendszerben a MADOSZ működése megbénult: a Balogh Edgárhoz hasonló értelmiségiek a számvetés idejét látták elérkezettnek, míg politikai síkon létrejött azok köre (Bányai László, Vincze János, Nagy István, Kovács Katona Jenő, Fogarassi László, Jordáky Lajos, Balogh Edgár, Galambos Vilmos és Józsa Béla), akik a Vásárhelyi Találkozó eszméire hivatkozva arra törekedtek, hogy a Magyar Népközösségben befolyást szerezzenek, valamint hogy megkerülve a korábbi időszak elitjét, közvetlenül a királlyal és környezetével létesítsenek kapcsolatot. Lényeges áttörést azonban mindezek ellenére sem sikerült elérniük.

1939 júniusától jelent meg az *Erdélyi Magyar Szó* című kolozsvári lapjuk, amelyet Szabó Árpád szerkesztett. Július 30-án a korábbiaktól eltérően a lap munkatársai a segesvári negyvennyolcas megemlékezésektől külön rendeztek Petőfi-emlékünnepelet. Az augusztus 23-án megkötött Ribbentrop–Molotov-paktumot követően a „Vásárhelyi Találkozó alapjain állók” folytatták tevékenységüket: továbbra is arra törekedtek, hogy pozíciókat szerezzenek a Magyar Népközösségen belül. Ebben a legsikeresebbek Aradon voltak, ahol Palásti József helyi MADOSZ-vezető segítségével sikerült az ottani ellenzéki csoportnak átvenni a Népközösség irányítását. A Bánffy Miklós vezette központ azonban ezt nem hagyta annyiban, és megsemmisítették az eredményeket.

A bukarestiek már 1936-tól kezdve, Czikó Lőrinc vezetésével beépültek a főváros magyar vallásos szervezeteibe, és ott folytattak kulturális tevékenységet egészen addig, amíg a szervezetekből ki nem zárták őket. A *Népi Toll* című irodalmi verseny megszervezése mellett politikai síkon a Népközösség demokratizálását hangoztatták. A még mindig népfrontos politikában gondolkodó Kurkó és Balogh 1939 novemberében manifesztumot adtak ki, ugyancsak a Vásárhelyi Találkozóra apellálva. Hasonló szellemben tartottak december 30–31. között Népi Találkozót. 1940. február 4-én Szabó Béni részvételével Brassóban gyűléseztek: ezen a Népközösségbe való belépésre buzdították a hallgatóságot. Később Balogh emiatt pártbírálatban részesült. Bányai szervezésében magyar népviseletbe öltözött madoszosok vettek részt az 1939. májusi antirevizionista tüntetéseken Kolozsváron.

A MADOSZ népfrontos időszaka a Ribbentrop–Molotov-paktum ellenére 1940 nyaráig tartott. A szűk körben tovább működő, de hatékony tevékenységre alkalmatlan MADOSZ 1940. július 11-én újra nemzeti-forradalmi szervezetként határozta meg magát. Az újjászervezés érdekében küldték ki Kolozsvárról Székely Mihályt a Szamos völgyébe, Hegyi Nagy Mihályt a Maros völgyébe, valamint Schmotzer Károlyt pedig Torda megyébe. A

kolozsvári Szabó Zoltán ugyanakkor a Székelyföldre utazott el. Szabót és Schmotzert rövid időn belül elfogták a rendőrök, és emiatt a Kolozsváron tartózkodó Bányai és helyettese, Rácz illegálisba kényszerült. A MADOSZ-t újra üldözni kezdték, és az országos szinten megindult kommunista-ellenes fellépés nyomán mások mellett Kurkót, és a nem sokkal korábban szabadult Mayert, valamint Nagyot és Kohnt is a caracali internálótáborba vitték. Ezt követően tényleges MADOSZ-tevékenységről alig beszélhetünk – azok, akik folytatni akarták a tevékenységüket, a kommunista párt aktivistáiként működtek.

Az KRP erdélyi és bányai szervezete, valamint a MADOSZ 1940 augusztusában kiáltványban hívták fel az erdélyieket a tartomány független, szovjet befolyás alatti entitássá való alakítására. Emiatt azonban később kénytelenek voltak önkritikát gyakorolni a KRP KB-val szemben. A második bécsi döntés némiképpen meglepetésként érte a román állam egysége mellett a népfrontos időszakban számos esetben állást foglaló MADOSZ-t. Józsa Béla tüntetést szervezett a kolozsvári Dermata elé. A Magyarországhoz csatolt országrész területén maradt egykori madoszosok közül többen ezt követően a KMP-hez csatlakoztak, majd pedig 1943 után a Békepárt sorai között folytatták a tevékenységüket.

Bányai 1940-ben elhagyta Észak-Erdélyt. Először Temesváron, majd Brassóban, ezt követően pedig újra Temesváron volt vezető pártaktivista. 1940 decemberében Czikóék szervezésében tartottak egy zárt körű madoszos találkozót. Szintén Dél-Erdélybe költözött Szabó Árpád, aki a kommunista párt aktivistájaként végzett illegális tevékenysége mellett nekiállt a MADOSZ újjászervezésének is. A szervezet tulajdonképpen működéséről azonban nem maradt fent forrás – joggal feltételezhetjük, hogy a szervezet ebben az időszakban tulajdonképpen nem működött. Az illegális tevékenykedők közül Dél-Erdélyben Ocskó Teréz és Szabó Árpád a román hatóságok, Észak-Erdélyben pedig Józsa Béla és Kovács Katona Jenő (ez utóbbiak nem voltak madoszosok) a magyar, illetve a német hatóságok kommunista-ellenes fellépéseinek áldozataivá váltak.

A román kiugrást követően a Moszkvából hazatért Luka László utasítására Vincze János megbízta Kurkó Gyárfást a MADOSZ újjáalakításával, amire október 4-én került sor. Október 6-án kimondták csatlakozásukat az RKP által alakított politikai szövetséghez, az Országos Demokrata Arcvonalhoz (ODA), miközben az észak-erdélyi baloldali politikusok is szervezkedni kezdtek. 1944. október 16-án a Magyar Dolgozók Szövetsége nevet a Romániai Magyar Népi Szövetségre változtatták, és ezzel a hivatalosan csak 1936. január 8. és 1938. február 10. között működő MADOSZ története ténylegesen véget ért.